

**Lauringer Ernő: Bella Lajos
1850–1937**

A világháborút közvetlenül megelőző korszakból a Sopronban élt sajátos és tekintélyes egyéniségek egész sorozatát említhetnénk névszerint, akiknek gátló vagy lendítő szerepük volt a város sorsának intézésében, tudományos, művészi, gazdasági, politikai és társadalmi vonatkozásban, s ha egykori híruk-nevük egyre jobban merül el a feledékenység örök homályában, az csak annak bizonyosága, hogy eredetit, nagyot és tartósat alkotni csak ritka egyéniség hivatott. A legtöbb ember önkritika híján úgyszólván hajlamos magát különbnek tartani felebarátjánál különösen akkor, ha kedvező körülmények: vagyon, összeköttetés vagy más szerencsés véletlen folytán szerephez jut, esetleg tekintélyes állást tölt be. De ne legyünk túlszigorúak, még kevésbé igazságtalanok elődeinkkel szemben és ne vessük meg az átlagembert sem, ha hivatását ügykörének megfelelően betölti.

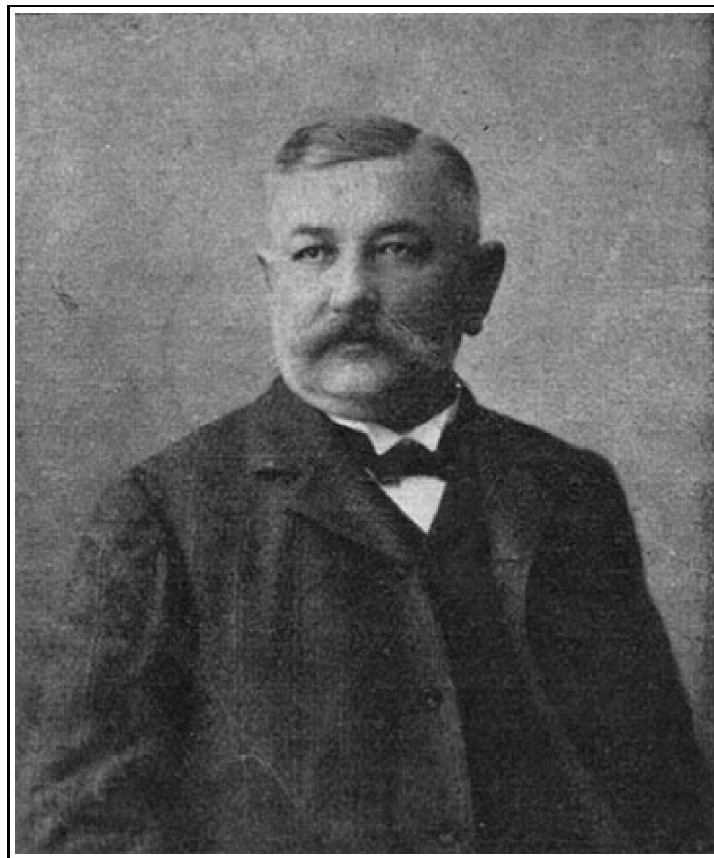
Ha a múlt század második felétől a világháború kitöréséig Sopronban szereplő egyéniségeket vizsgáljuk, csak nagyon, de nagyon keveset találunk, akinek tudása, alkotási képessége a középszerűséget felülmúlta volna. Amit azonban érdem gyanánt el kell ismernünk: a polgári társadalom és vezetősége az ősöknek két tulajdonságát megőrizte: *prudens et circumspectus* maradt; a szertelenségtől tartózkodó józanság és körültekintő óvatosság jellemzik. A világháborút megelőző évtizedekben Sopron kevesebb lendülettel fejlődött, mint sok magyar város, de az őskortól szerzett vagyonát nem tékozolta el, hanem féltő gonddal megőrizte. A jelen- és utókor hálás elismeréssel tartozik ezért is az elődöknek.

Aki városunk múlt század második felének tudományos, társadalmi és politikai történetének megírásával foglalkozni akar, az *Bella Lajos* markáns egyéniségét nem hagyhatja szó, említés és figyelmen kívül. Munkássága nem egyoldalú, hanem sok mindenre kiterjedő, vannak eredeti ötletei, gondolatai, fellépése bátor, sőt merész, szónoki készséggel megáldott, ügyes tollforgató magyar és német nyelven egyaránt, munkabíráásával is kiválik polgártársai sorából, amellet víg cimborá, hű barát, lovagias ellenfél, akinek ellenségeit inkább csak a tehetségét irigylők sorában kell keresnünk.

Bella Lajos 1850. december 29-én született Pozsonyban. Középiskoláit a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumban, felsőbb tanulmányait a budapesti kir. magyar tud. egyetem bölcsészeti karán végezte. Tanári pályáját a pozsonyi kir. kath. főgimnáziumnál 1876. január 1-én kezdte meg, mely intézetnél azonban csak félévig működött. Még ugyanebben az évben Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter a soproni m. kir. állami főreáliskola tanárává nevezte őt ki, mely időtől kezdve az 1910/11. tanév végéig itt teljesítette fáradságos, de nemes hivatását. Katonai kötelezettségének az 1872/73. évben tett

eleget, melynek végeztével cs. és kir. hadnaggyá nevezték ki. Résztvett az 1878. évi boszniai hadjáratban s mint a hadiérem tulajdonosa fejezte be szolgálatát a közös hadseregnél. A honvédséghez áttétetvén, 1883-ban főhadnaggyá, 1889-ben pedig századossá léptették elő szolgálaton kívüli viszonyban.

Bella Lajost, mint *tanárt* alapos szaktudásán kívül a tanulóifjúság iránt érzett és tanúsított szeretete jellemezte. A történelmet és földrajzot tanította. Ritka szónoki tehetséggel lévén megáldva, gyújtó beszédeivel, lelkesítő előadásaival eszményi törekvéseket igyekezett ébreszteni s az ifjúság fogékony lelkében a haza- és emberszeretet lángját fokozni és állandósítani. Mondanunk is fölösleges, hogy igyekezetét teljes siker koronázta. Nagyszámú tanítványai hálával és szeretettel emlegetik egykori tanáruk nevét s különösen a történelmi órák felejthetetlenül vésődtek emlékezetükbe. A tanári pályán 35 éven át töltött kiváló [83](#)munkásságának elismeréseképpen a *középiskolai igazgató* címet nyerte nyugdíjaztatása alkalmával 1912-ben.

Bella Lajos

Az iskolán kívül sokoldalú tevékenységet fejtett ki Bella Lajos *társadalmi* téren is, Egyike volt azoknak a lelkes úttörőknek, akik a magyar nyelv és szellem terjesztése körül hervadhatatlan érdemeket szereztek Sopronban s akik ebben a múlt század 70-es éveinek végén még csaknem kizárólag német jellegű városban fáradságot nem ismerő buzgalommal a magyar elemet tömörítették s rövid idő múlva számottevő tényezővé emelték. Még ugyanebben az esztendőben, mikor Sopronba került, maga mellé vonta az itt tartózkodó magyarságot s néhány lelkes társával megalapította az *Athletikai Klubot*, melynek több éven át (1877–1881) elnöke volt. Ugyanekkor (1877) tevékeny részt vett a *Soproni Irodalmi és Művészeti Kör*

megalapításában, tartalmas előadásaival sokszor lebilincselve hallgatóságát, figyelmet, érdeklődést keltett a nemzeti kultúra iránt. Sikeresen ⁸⁴buzgólkodott a soproni *Férfidalkör* magyarosítása körül, mely egyesületnek 10 éven át (1880–1890) volt lelkes támogatója s egyik vezető tagja. Elismerést érdemlő munkásságot fejtett ki a soproni magyar *Kereskedelmi Kör* felvirágoztatásával, melynek megalapításánál is hathatósan közreműködött s melynek elnöki tisztségét csaknem egy évtizeden keresztül (1881–1890) viselte. Figyelmét a *tűzoltóság* ügye sem kerülte ki: mint a soproni Önkéntes Tűzoltó Egyesület segédtisztje éveken át (1891–1900) fáradozott ennek az intézménynek fejlesztésén is. Elnöke volt a soproni *Torna Egylet*-nek (1891–1900), majd pedig megválasztották a *Magyar Tornaegyletek Országos Szövetségének* vidéki alelnökévé (1895–1900). Hosszú időn át vezette a soproni *Ipariskola* ügyeit, melynek igazgatója is volt (1896–1909). Oszlopos tagként szerepelt évtizedeken át „Cserepes“ néven a helybeli *Schlaraffia Egyesületben*, hol többnyire német, de magyar nyelven is szellemesen sziporkázó tréfás-humoros előadásokat tartott, hazafias érzéstől áthatott szónoklatokat mondott vagy tudományos értekezéseket olvasott fel. Tagja volt a *Kath. Konvent*-nek és *Iskolaszék*-nek, a *Kath. Olvasókör*-nek pedig hosszú időn át alelnöke. Polgártársainak megtisztelő bizalma folytán tagja lett Sopron város *köztörvényhatósági bizottságá*-nak (1890–1911) s mint ilyen résztvett a városi ügyek intézésében is.

Legszámtottevőbb alkotásai közé tartozik a Soproni *Régészeti Társulat* megalapítása, legmaradandóbb emlékü működése a *Sopron városi múzeum* fejlesztéséhez fűződik (1885–1911).

Sokoldalú társadalmi elfoglaltsága mellett nagy és sikeres munkásságot fejtett ki Bella Lajos *tudományos téren* is. Az *archaeológia* volt szíve és hajlama szerint választott stúdiuma s egyszersmind legkedvesebb foglalkozása. A közepszerűséget messze túlszárnyaló tehetsége e téren érvényesült leginkább. Az archaeológiai kutatás vágya valóságos szenvedéllyé fokozódott nála. Amikor ástott, akkor volt igazán elemében s ha talált valami értékeset, akkor ez foglalkoztatta őt szüntelenül, ami mellett minden más eltörpült. Nemcsak tudósnak, de fáradhatatlannak bizonyult e tekintetben. Róla készítette egyik tanártársa, Ujvári Béla alábbi kínrimet: *Valahol egy kutat ásnak, Bella ered kutatásnak*. Érdemes és kiváló munkásságával nemcsak a ⁸⁵ hazai szakkörök figyelmét vonta magára, szerencsés fölfedezéseivel a külföldön is előnyösen ismert nevet vívott ki magának. Számos prehisztórikus-, római-, népvándorlás- és honfoglaláskori telepet, temetőt és emléket kutatott föl Sopron város és a vármegye területén. Méltó feltűnést keltettek a Sopron város közelében levő *Várhelyen* (Burgstall) végzett ásatásai (1887). Az itt talált nevezetes őskori telep, mint erődítmény, Közép-Európa eddig ismert legnagyobb hallstatti-korú emléke (Kr. e. 8–4 század), melynek híre a külföldi tudományos szakköröket is foglalkoztatta. (A Burgstall felfedezésének körülményeit a Sopronvármegye c. helyi lap 1936. évi karácsonyi számában ismertettem). Hasonló sikerrel jártak a soproni *Váris* hegyen, valamint a Lajtahegységben végzett ásatásai. Fölfedezte a *feketevárosi* (Sopron vm.) prehisztórikus nekropolist, úgyszintén a *Kismarton* fölött fekvő Várhegy közelében elterülő őskori telepet. 1890/1891-ben szolgálatot teljesített szerencsétlen véget ért trónörökösünk, *Ferenc Ferdinánd* főherceg régészeti kutatásainál. Eredményes ásatásokat végzett 1898-ban a Magyar Nemzeti Múzeum megbízása folytán az Al-Dunánál is. Megszerezte a M. kir. Földtani Intézet számára a *borbolyai* (Sopron m.) világhírű *Mesocetus Hungaricus* csontvázát, valamint a *Paleomerix* teljes vázát.

Az archaeológia iránt tanúsított szeretete éveinek előrehaladásával nemcsak nem csökkent, hanem inkább fokozódott. Testi és szellemi erejének teljes hatalmában fiatalos lelkesedéssel buzgólkodott a régészet tudományának fejlesztésén még nyugdíjaztatása után is, 1913-ban Budapestre költözvén, a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztálya mindjárt beválasztotta tagjai sorába, ugyanakkor mint a *Barlangkutató bizottság* tagja is buzgón és eredményesen működött. A tápiószentmártoni, Kr. e. IV.

sz.-ből származó szkitha aranyszarvas felfedezésénél (1923) az oroszlánrész Bella Lajost illeti.

Régészeti kutatásaival kapcsolatban számottevő Bella Lajos *irodalmi munkássága is*. Sok cikke jelent meg az *Archaeológiai Értesítőben*, valamint a *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, úgyszintén a *Praehistorische Blätter* (München) című folyóiratokban, Mint *előadó* szerepelt a bécsi Wissenschaftliche 86 Klub ülésein, továbbá Budapesten a Múzeumok és Könyvtárak rendezte kurzusokban 1899. és 1903-ban. Sok élvezetes és tanulságos órát szerzett hallgatóságának a Soproni Irodalmi Körben, az Iparosok Egyesületében, valamint a Szabad Lyceumban elmondott előadásaival, *Megjelent művei* közül említést érdemelnek: *Paur Iván életrajza* (1889). – *Praehistorische Funde in der Umgegend von Oedenburg*; herausgegeben von Professor Ludwig Bella und Otto Müller; Wien 1892. – *Sopron vármegye leírása*; megjelent az „Osztrák Magyar Monarchia Írásban és Képben“ című munkában. – *Sopron város földrajzi fekvése és neve*, 1894. – *Széchenyi István élet- és jellemrajza*; megjelent az 1896-ban kiadott Széchenyi albumban. – Ezenkívül gyakran írt népszerű és tudományos cikkeket a helybeli lapokba, – Legértékesebb munkája: *Az őskor embere és kultúrája* c. műve (1921), amelynek első részét: a Palaeolithikumot hűséges tanítványa a soproni származású Dr. Hillebrand Jenő európai hírű ősrégész, Magyar Nemzeti Múzeumi igazgató írta meg, második részét Bella szerkesztette. A zamatos magyarsággal megírt mű úttörő a magyar régészet irodalmában, tudományos becse mellett világos és könnyen érthető.

Bella Lajos érdemekben gazdag munkásságának ez csak rövid, kivonatos összefoglalása.

A Gondviselés hosszú élettel ajándékozta meg Őt. Ha voltak is erkölcsi sikerei – a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai közé választotta – élete gondterhes volt és küzdelmes, gyakran sorscsapásoktól is sujtott. Élete alkonyát leányainak szerető gondozása mellett Sződligeten (Pest m.) töltötte egy stoikus bölcs világszemléletével és nyugalomával. 1937. július 8-án hunyt el ugyanott mint a magyar középiskolai tanárság és magyar tudományos világ országszerte becsült Nestora.

Nevét elévülhetetlenül véste Sopron város annaleseibe, a Burgstall és Váris időtlen időkig fogja hirdetni kutató szellemét.

Emlékét kegyelettel zárjuk szívéinkbe mindannyian, kik ismertük, szerettük és becsültük őt. R. i. p.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban.

87 Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / I.

I.

A régi viharos időkben Sopronba költözött osztrák főnemesi családok közül egyik legkiválóbb volt a Zinzendorf grófoké. Magas állami tisztségekben és a hadseregben belső bizalmas emberei a Habsburg-háznak. Egyik ivadékuk pedig az egyháztörténetben is nagy szerepet játszott: Zinzendorf Miklós gróf, a XVIII. század vallásos életének ez a hódító és kimagasló alakja, akit Herder protestáns Loyolának nevez, alapította a Krisztust szerető buzgó herrnhuti felekezetet. Ismeretes a tekintélyes szép arcképe, melyet Kupeczky János, a hírneves magyar festőművész festett. Ezt nálunk kevesen tudják. Zsilinszky

Mihály Kupeczky életrajzában éppen ezt a nagybecsű olajfestményét nem említi, melyet a külföldiek jól ismernek és gyakran közölnek. Zinzendorf életrói pedig azt nem tudják, hogy a herrnhuti gróf szülei és nagyszülei egyideig Sopronban is laktak s családfájokat itt is több ággal növelték.

A sok Zinzendorf nevét még történetírók is összetévesztik a rokonhangzású Sinzendorf grófok nevével. Pedig a két családnak egészen más az eredete, a címere, a birtoka, a pályafutása, sőt még a jellemvonása is; a Zinzendorffok Alsó-Ausztriából, a Sinzendorffok pedig Bajorországból származtak. Össze is házasodott a két család, de származási vonalukat nyilvántartották. Nekünk is élesen meg kell őket különböztetnünk, mert Sopronban is voltak Sinzendorffok is. I. Lipót idejében az udvari tanácsban egymás mellett ültek a két család leszármazottjai.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / I. / Az első Zinzendorffok Sopronban és vidékén.

88Az első Zinzendorffok Sopronban és vidékén.

Pettenegg E. G., a Zinzendorffok monográfusa szerint a család neve Zu-Inzendorff összetételből származott, Ősi birtokuk volt a magyar határral szomszédos Pottendorf is, innen a címük: Herr und Graf von Zinzendorf und Pottendorf. De hazánkban is szereztek hivatalt és birtokot. Zinzendorf *Kristófnak*, György fiának, I. Miksa császár már 1517-ben adta zálogba Kismarton és Scharfeneck (Sárfenek) uradalmait. Kristóf nővérét, Zinzendorf *Katalint* Weiszpriach Miklós, a soproni főispánnak, Weiszpriach Jánosnak fivére vette feleségül, akinek Kaboldon és másutt is a megyében voltak birtokai.

Zinzendorf *Erzsébet*, Z. Istvánnak, I. Ferdinánd főlovászmesterének és Weiszpriach Margitnak leánya, Gersei Pethő János soproni főispánnak (1554–71), Nádasdy Tamás nádor jó barátjának volt a felesége. Férjével együtt magas rangra emelkedtek. Pethő Miksa és Rudolf királynak udvari tanácsosa, főkamara és fővezére volt. Érdekes levelet írt Linzből 1562-ben Nádasdynak. 1578-ban 53 éves korában halt meg, Bécsben az Ágoston-rendűek templomába temették. István és Gáspár nevű fiai maradtak (Pettenegg i. m. VI. t. Payr, Sopr. ehtört. 114. l.).

Zinzendorf *Hannibál*, a fentebbi Kristóf unokája, Kismarton és Fraknó kapitánya volt 1572-ig, Ez képviselte Miksa királyt az evang. Kollonics Szigfrid fiának keresztelójén Kismartonban. (A Pozsonyban kelt rendelet: „daß er den Sohn des S. K. aus der Taufe hebe, um unsertwegen Gfota werde und zum Christen machen helfe.“) Z. Hannibál atyja, János evangélikus volt, a fia, Z. György azonban prépost és apostoli protonotárius lett s ő maga is áttért. Zinzendorf *János Joachim*, Hannibál unokaöccse, Thurzó György nádorral volt jó barátságban. A pozsonyi országgyűlésre készülő osztrák protestáns rendek nevében 1608. október 4-én Tschernembl György báró Horn városából írja Thurzó Györgynek: „Salutant Te omnes, quos haereticos haeretici vocant papicolae, inter eos omnino baro Zinzendorffius et Starembergius.“ (Prot. Ehtört. Adattár XV. 63.)

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / I. / A nagy Zinzendorf ősei Sopronban.

89A nagy Zinzendorf ősei Sopronban.

A fentebbi János Joachim fia volt Zinzendorf *Ottó Henrik*, udvari tanácsos és kamarás Bécsben. Magas állásában II. és III. Ferdinánd korában is megmaradt evang. hitében. De a protestánsok ellen hozott osztrák

törvények arra kényszerítették, hogy Bécsben elhalt leányának Sopronban keressen sírhelyet, így került a 22 éves Zinzendorf Anna Katalin grófkisasszony († 1653. dec. 11.) Sopronba. Lang Mátyás lelkész mondott felette halotti beszédet, mely nyomtatásban is megjelent: „Gynaeceum Christi ex Matth. 25. oder das Frauenzimmer Christi des himmlischen Bräutigams, in welchem auf Erden gewandelt hat Anna Catharina Fraulein und geborne von Zinzendorf und Pottendorf. Eine Leichenpredigt, gehalten in der St. Michaelis Kirche zu Oedenburg.“ (Nürnberg, 1654.)

Ottó Henrik másik lányát, Z. *Éva Zsuzsannát* (1636–1709) Sinzendorf Rudolf gróf vette el, akiről alább fogunk szólni. Ez az első házasság a két hasonló nevű család között.

Zinzendorf Ottó Henrik 1655. március 28-án halt meg s ezt is valószínűleg Sopronban temették el. Az erélyes Wittnyédy Ferenc soproni plébános ugyanis 1655. április 12-én Fenesy Mihály és Nátel János megyei assessorok által üzente a tanácsnak, hogy eddig az ő tudta nélkül nem volt szokás az exulánsokat sem a temetőbe, sem a Szent Mihály-templom sírboltjába temetni, most pedig egy idegen urat, aki istentiszteletra jött Sopronba s itt váratlanul elhalt, a sírboltba temettek el és úgy hallja, hogy Raumschüssel (György) exuláns urat is oda fogják temetni. Ő tehát protestál és ha elégtételt nem kap, az országgyűlés elé viszi panaszát. De a tanács erélyesen válaszolt, hivatkozva a temetőhöz és sírbolthoz való ősi jogára. (Payr S.: A sopr. ev. ehközség tört, 356. l.)

Ottó Henrik 12 gyermeke közül a harmadik fia, Zinzendorf *Miksa Erasmus* (1633–72) növelte tovább a családfát, Ez volt a nagy Zinzendorfnak, Herrnhut grófjának is a nagyatyja. Az apát és a fiút nagyon elkésértette Ausztriában a vallásüldözés. Eladták ősi birtokukat, Pottendorft is. Nádasdy Ferenc gróf [90](#)vette meg, aki maga is csak 1643-ban hagyta el evang. hitét. Kedves lakóhelye lett az osztrák Pottendorf. Ide hozta át Csepreg híres könyvnyomdáját s most itt jelentek meg magyar művek. Értékes könyvtárt rendezett be. Itt Pottendorfban történt 1670. szeptember 2-án az elfogatása is.

Zinzendorf Miksa Erasmus gróf pedig a nejevel, Dietrichstein Anna Amáliával Sopronba költözött. Közel egy évtizedig laktak itt. Magukkal hozták György Lajos nevű kisfiúkat is, aki majd a herrnhuti grófnak lesz az apja. Itt Sopronban is születtek gyermekeik: Kristóf Viktor 1666, október 22-én († 1667 Sopronban) és Dorottya Renata 1669. szeptember 23-án. Gamauf történetírónk, aki ez anyakönyvi adatokat kiírta, nem tudta, hogy ezek voltak a nagy Zinzendorfnak szülői és nagyszülői.

A buzgó Miksa Erasmus Sopronban sem kerülhette el a sorsát. Vallása miatt volt baja itt is. 1669-ben Úrnapja után való vasárnapon ugyanis a gróf fogatán ülve szembe került a Krisztus testéről nevezett s a jezsuiták vezetése alatt álló kongregációnak processiójával. A vád az volt ellene, hogy szándékosan feltartóztatta és megzavarta a körmenetet. I. Lipót már július 13-án rendeletet küldött Sopron városához, mely szerint „exulans quidam Comes a Zinzendorf“ megzavarta a fentebbi módon a r. katolikusok vallásgyakorlatát; e miatt komolyan intsek és fenyegesek meg büntető peres eljárással is. Az evang. előljáróság azonban nem akarta a gróft megbántani és nem járt el ellene. Nádasdy is mint országbíró 1669. szeptember 8-án Pottendorfban kelt levelével vont a felelősségre a várost. „Az elmúlt napokban – írja – mikor az Soproni SS. Corporis Christi Congregatio szokott devotiója szerént Processióval a Város utzáira kiment volna, egy idegen, máshonnan szakadott s most a Kegyelmetek városában lakozó Zinzendorff nevű Gróf, nem tudatik, honnan indítván, minden szükség kívül szekerivel a Processio közébe menván, szántszándékkal in despectum Exercitii Catholici ac Pietatis turbálta a Processiót.“ Mint a kongregáció főrektora és országbíró megparancsolja, hogy a gróftól (Pottendorf előbbi urától) satisfactiot követeljenek, mert „istentelen cselekedetit“ sem a király, sem ő nem fogják abban hagyni és elszedni. [91](#)Szeptember 16-án Sopronkeresztúrról ismét megsürgette ezt az ügyet, azzal fenyeget, hogy a király előtt

jelenti fel őket. (Gamauf, Dokumente II. 2. C. 281. 1.)

Zinzendorfról nem lehetett a szándékosságot feltételezni. Ez a bántó eset is oka lehetett, hogy Sopront is elhagyta és a Nürnberg melletti Oberburgba költözött családjával. Huga, a fentebbi Sinzendorf grófné tovább is Sopronban maradt. Ennek itt még 1676-ban is gyermeke született.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / I. / A nagy Zinzendorf atyja Sopronban.

A nagy Zinzendorf atyja Sopronban.

Az 1662-ben született Zinzendorf *György Lajos* mint kis gyermek vándorolt ki szüleivel Ausztriából Sopronba. Hogy járt-e itt is a kis gróf nyilvános iskolába, a líceumba, arra nincs adatunk. De szüleivel együtt buzgó evangélikus volt s hálóját a soproni lelkészek iránt később is bebizonyította. Az úrnapi sajnálatos eset után Sopronból szüleivel együtt ő is előbb Nürnberg vidékére, azután pedig Szászországba vándorolt ki. Itt a hivatalos pályán gyorsan emelkedett, kedves embere lett III János György választófejedelemnek s 1686-ban mint 24 éves férfiú már Szászország követe volt Bécsben. Első nejével, Teufel Ottó guntersdorfi báró leányával, Mária Erzsébettel Pozsonyban 1687. november 18-án kelt egybe. Mint bécsi követ ellátogatott Sopronba is s az akkori ev. lelkészi kart egy igen díszes kötésű spanyol nyelvű bibliával ajándékozta meg, mely ma is egyik nagybecsű ritkasága a líceumi könyvtárnak.

A nagyalakú vastag könyv címe: „La Biblia. Revista y conferida con los textos Hebreos etc. Por Cypriano de Valera. En Amsterdam. En casa de Lorenzo Jacobi. MDCII,“ Zinzendorf a könyv első lapjára jelszavát írta: Candor Praevalet. És ez alá sajátkezűleg rajzolta oda szép tollrajzzal családi címerüket. Ajánló szavai pedig ezek: „In honorem Reverendissimi Ministerii Sempronensis hac ipsa penna mea Arma delineavi, qua perpetuam et constantem praesentibus et futuris Dominis Verae Evangelicae Religionis Ministris amicitiam promitto, quam de Illorum precibus devotis expecto. Viennae 6. sept. 1686. Georgius Ludovicus Comes de Zinzendorf et Pottendorf.“ Nagybecsű [92](#)soproni emlék ez a nagy Zinzendorf atyjától. (Sopr. líc, könyvtár La 36. sz. a.)

A Zinzendorf-címer, Zinzendorf György Lajos sajátkezű rajza.

A soproni evang. anyakönyv is igen érdekes adatot őriz erről a Zinzendorfról, Szászország bécsi követéről, melyet Wohlmuth János, soproni orgonista, a jeles zenész is feljegyzett a naplójába. Budavár visszafoglalása után a menekülő törökök ugyanis több gyermeket hagytak itt Magyarországon. Ezeket azután magyar uraink fogadták és nevelték fel, de előbb a keresztség [93](#)szentségében is részesítették. Így ezen Zinzendorf gróf török gyermekét is 1687. december 28-án a soproni evang. imaházban keresztelték meg és pedig Gottlieb névre. (Wohlmuth napi. 64. l.)

A fiatal bécsi követ később III. János György v. fejedelemnek lett a minisztere. Második neje (1699. július 19.) a művelt Gersdorf Sarolta bárónő volt. Ettől született Drezdában *Miklós Lajos* nevű fia (1700. május 26-án), akinek keresztapjául Spener Fülöp udvari lelkészt, a pietizmus atyját is meghívta. E fiúból lett a

nagy Zinzendorf, a herrnhuti felekezet alapítója, Herrnhut és Berthelsdorf grófja. Ennek egykori kastélyában, Berthelsdorfban, a herrnhutiak gyűléstermében őrzik ma is a grófnak a magyar Kupetzky János által festett szép arcképét. melyről a magyar művészettörténet Safarik Ede művéből (Joannes Kupeczky 1928) csak legújabbban vett tudomást.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / I. / Zinzendorf Albert gróf főmarsall a soproni országgyűlésen.

Zinzendorf Albert gróf főmarsall a soproni országgyűlésen.

Több családtag, mint láttuk, evang. hite miatt hagyta el Ausztriát. De volt köztük olyan is, kit a rokonok már gyermekkorától fogva r. katolikusnak neveltek. Ez azután megmaradhatott, sőt magasra is emelkedhetett hazájában. Ilyen volt Z. *Albert* gróf, a buzgó evang. Ottó Henrik legkisebb öccse, Enzersdorf ura. 1619-ben született, Khevenhüller Mária grófnőt vette feleségül Regensburgban 1647-ben. Belső titkos tanácsos, főudvarmester, főmarsall és az aranygyapjas rend lovagja volt.

Mint ilyen kísérte el I. Lipótot és nejét Eleonórát 1681-ben a soproni országgyűlésre is. Midőn a király szállásáról, Nätl Lipót házából a Szelepcsényi primás által mondott misére indult, a menetben a király előtt Zinzendorf Albert gróf főmarsall haladt kivont karddal. A nádorválasztáson is ő volt I. Lipót megbízottja. Június 13-án az Artner-ház (az akkori „zöldház“) kapujában Kéry János csanádi püspök üdvözölte Zinzendorfort és Hoher Pál kancellárt. A király lepecsételt levelét is Zinzendorf adta át a primásnak. Az új nádor, Esterházy Pál fogadásakor s a királyné koronázásakor is Zinzendorf állott kivont karddal a király oldalán. A protestánsokkal folytatott tárgyalásokon 94is résztvett, de nem akart tudni elhagyott hitrokonairól, Bécsben még több kitüntetés várt rá, de 1683-ban már elhalt. Nem jó gazda lehetett, mert több bécsi Zinzendorf-házat eladott.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / I. / Az utolsó Zinzendorffok.

Az utolsó Zinzendorffok.

Ezek közül csak Z. *Ferdinánd*, a fentebbi János Joachim dédunokája volt Sopronban 1696 telén a Nätl Lipót-féle házban mint generális bekvártélyozva. (A későbbi Kossow-féle ház a bencés-templommal szemben.) Ide szállt 1681-ben I. Lipót is a nejével.) Csányi János krónikája szerint ugyanakkor a szász választófejedelem udvara is a Lackner-féle házban volt elhelyezve. Erről az ezredestől II. Rákóczi Ferenc emlékirata is két helyen szól. Ő volt ugyanis 1704. tavaszán Eger várának parancsnoka, melyet maga Rákóczi ostromolt, 1705-ben Nyitra mellett a kurucok fogságába került s a kassai kamarától Nagyszekerest kapta adományul, hogy a fogságból kiválthassa magát. Később ő lett Nagyváradnak, a Tisza és Mármaros vidékének is a parancsnoka. 1728-ban halt meg. (Pettenegg i. m. X. t. Csányi Krón, 160. l, Márki S. II. Rákóczi F. I. 323., 333.)

Z. *Miksa Albert* (1665–1719), a fentebbi Miksa Erazmus unokaöccse, császári kamarás és ezredes. Az Esterházyakkal lehetett rokonságban. Arcképe az Esterházy-gyűjteményben maradt fenn. Denner Boldizsár kiváló német festő (1685–1749) festette, (Szépműv. Múz. képtára 742. sz.)

Szászországból tért vissza Ausztriába a két jeles Zinzendorf: *Lajos* és *Károly*, a herrnhuti gróf bátyjának, Frigyes Keresztélynek fiai, a Sopronban is jól ismert buzgó György Lajosnak unokái, *Lajos* gróf 1721-ben

Nürnbergben született. Drezdában Serbelloni pápai követtel egy házban lakott és ennek káplánja, Salmi vette rá a 18 éves ifjút az áttérésre, aminek Ausztriában nagy hasznát vette. A herrnhuti gróf és püspök külön levélben dorgálta meg. A Jörger grófokkal és Esterházy herceggel volt barátságban. Mária Teréziának teljes bizalmát bírta. Kiváló államgazda is volt. 1764-ben a magyar indigenátust, majd a Szent István-rend nagykeresztjét és az aranygyapjas-rendet **95** is megkapta. Bécsben 1780-ban halt meg. Arcképét Pettelegg közli.

Ennek testvéröccse és a család utolsó férfitagja, Zinzendorf *Károly* még többre vitte. Drezdában született 1739-ben és buzgó evang. nevelésben részesült. Anyja nagyon szigorú pietista nő volt. Húsz éves korában bátyját, a herrnhuti püspököt is meglátogatta és melegen érdeklődött a cseh-morva testvérek iránt. De Ausztriába ájtjövén, látta, hogy mint protestáns itt nem boldogulhat. Sokáig küzdött magával, de végre is megalkudott. „Esze már jóváhagyta volna az áttérését – írja önéletrajzában –, de szíve és érzésvilága ellene mondott.“ Különösen az édesanyjának okozott fájdalom hatott reá. De 1764-ben Mária Terézia és bátyja nagy örömeire ő is áttért. Ausztriában az ilyen apostata államférfiaknak, kik protestáns nevelésben részesültek, igen jó hírük volt. (Haugwitz, Gebler, a két Zinzendorf.) A politikusok a poroszokra és az angolokra mutattak, hogy azok előbbre vannak. (Marczali H. II. József I. k., 387.)

Így hát fényes pálya nyílt az ifjabb Zinzendorf előtt is, akinek kiváló tehetségei és erényei voltak. Négy uralkodót szolgált Mária Teréziától I. Ferencig. Ausztriának Metternich előtt egyik legnagyobb államférfia volt. Neki is jutott aranygyapjú, Szent István-kereszt, donáció és sok egyéb. Magtalanul halt el Bécsben 1813-ban. Címerét megfordították, Károly arcképét is közli Pettelegg. Mindkét testvér értékes naplót vezetett.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / II.

II.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / II. / Sinzendorf grófok Sopronban.

Sinzendorf grófok Sopronban.

Ezt a hasonló nevű grófi családot nem szabad összetévesztenünk a Zinzendorffokkal, bár később rokonságba is keveredtek. Sinzendorffok is már a XIV. század óta szerepelnek. Ezek Bajorországból származtak és más volt a nemesi és grófi címerük. Ausztriába átköltözve, magas állásokba jutottak el ezek is. Kedves emberei voltak I. Lipótnak s Bécsből az evangélikus szabad vallásgyakorlat hozta át ezeket is Sopronba.

Az első Sinzendorff grófot, *János Károlyt* a soproni evang. **96** egyházközségnek legrégebbi templomi leltára említi. Ez a gróf ugyanis már 1650-ben, mikor az evangélikusok istentiszteleteiket még a Szent Mihályról nevezett templomban tartották, egy pár ezüst oltári gyertyatartót adott ajándékkul. Az 1674. évi leltár szavai szerint: „Ein anders pahr Silberne Altar Leuchter, wegen 5 Mark 5 3/4 Loth, so Ihro Hoch Gräfl. Gn. Herr Hanss Karl Graff von Sinzendorff verehret am Heyl. Christtag an. 1650.“ Több adatunk erről a grófról nincsen. (Bünker J. R.: Über den alten Ornat der ev. Kirche in Sopron, 16. l.)

Talán fivére volt ez annak a Sinzendorff *Rudolf* grófnak, S. Ágoston fiának (szül. 1623-ban), aki császári

udvari tanácsos, birodalmi kincstartó volt és Zinzendorf Éva Zsuzsannát, a fentebbi Z. Ottó Henrik leányát vette feleségül 1655-ben. Ez a Sinzendorf a vallásüldöző I. Lipót császár és király mellett is (titokban vagy nyilván) megtartotta evang. hitét feleségével együtt. Három gyermeküket a soproni evang. lelkész keresztelte és pedig Ágoston Joachimot 1672. december 2-án. Anna Máriát 1674. április 25-én és Mária Maximiliánát 1676. május 26-án. Idősebb fiúk, Sinzendorf Adolf Zsigmond, aki már nem tarthatta meg hitét, később a császárnak főudvarmestere lett. Hogy ez a grófi pár csak gyermekeit kereszteltette-e Sopronban, vagy legalább az anya Sopronban is lakott, azt nem tudjuk eldönteni. Az apa ragaszkodott Sopronhoz, annyi bizonyos. Midőn Bécsben 1677. évi szeptember hó 2-án (54 éves korában) meghalt, holttestét szép címeres vörösréz koporsóban Sopronba hozták s az akkori új temető előrészében (a mai líceum udvarán) külön családi sírboltba temették. Ennek a városi jegyzőkönyvben is van nyoma. Nagymihályi Ferenc plébános panaszt emelt a városi tanács előtt 1677. szeptember 10-én, hogy e napokban egy lutheránus grófot hoztak Sopronba temetni. Elégtételt kért, de nem kapott. (Póda E.: A soproni paróchia tört. 66.)

Valószínűleg testvére vagy közeli rokona volt e grófnak Sinzendorf *Zsigmond Frigyes*, akinek ugyanaz a családi címere s ugyanazon címei és hivatalai voltak: „des römischen Reichs Erbschatzmeister und Erbschenk in Oesterreich ober der Enns, seiner Maiestät Reichs Hofrath“. Ez is, midőn Bécsben 1679. 97február 28-án 59 éves korában meghalt, Sopronba hozták az új evang. temetőbe s a másik Sinzendorf sírboltjába temették. Ennek is vörösréz koporsója volt s erre erősített sárgarézlapra vésték a nevét, címerét, hivatalos címeit és halála napját. Ezt a kettős grófi sírboltot a régi soproniak jól ismerték és nagy tiszteletben tartották. A múlt században, midőn a líceum udvarát bővítették, a két Sinzendorf koporsót is a belső nagyobb temetőbe, a régi födeles papi sírbolttal egy vonalba helyezték át. A régi temető kiürítésekor pedig 1924. február 5-én ezt a két koporsót is a benne már teljesen elporladt hamvakkal együtt az új temetőbe szállították s a többi csont- és koporsómaradványok közös sírboltjába helyezték el. A szépen vésett sárgaréz címerek, melyek a koporsókról leváltak, most az ev. konvent birtokában vannak. Rajtuk van a művész neve is: Joseff Graff f. Ezeknek a képét is bemutatjuk.

A XVII. század végéről három nőt is említenek soproni feljegyzések a Sinzendorf-családból, Wohlmuth János orgonista még Regensburgban írta naplójába, hogy ott Fräulein Juste Zinzendorf 1685. február 20-án meghalt. Ő jegyezte fel már Sopronban azt is, hogy 1688. húsvét keddjén, április 8-án, három török gyermeket kereszteltek meg az evang. imaházban s ezek közt Zinzendorf grófné keresztfiát János Keresztély névre. Ez a grófné a fentebbi, itt Sopronban 1672-ben eltemetett Sinzendorf Rudolf özvegye lehetett. S ez volt az a Zinzendorf grófné is, akit Gamauf (III. k. 331. l.) az 1691. évi soproni adakozók lajstromában említ. S végül Rindsmaul grófné lányának keresztelőjén, 1699. július 12-én, Sinzendorf grófkisasszony volt a keresztanya. Ezt a gyermeket Karolina Jozefa névre már a plébános keresztelte. Esterházy Mihály gróf volt a keresztapa, akit Schmied őrnagy helyettesített. (Wohlmuth napl. 209. l.)

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / II. / Államférfiak és győri püspök a Sinzendorfok közül.

Államférfiak és győri püspök a Sinzendorfok közül.

A Sopronban eltemetett Sinzendorfok családjából való volt S. *György Lajos* gróf is, az udvari kamarai elnök, Kollonics Lipót barátja, akinek nagy kapzsiságát Maurer József Kollonics életrajzában méltán bélyegzi meg kemény szavakkal. Szekfü 98Gyula is a Magyar Történet V. k. 355. l. ezt mondja róla: „I. Lipót fejedelmi tulajdonságaira mi sem jellemzőbb, mint hogy 22 esztendőn át, 1657–79 között, megtartá

az udvari kamara elnökségében Sinzendorf Lajos grófot, aki a legközönségesebb sikkasztásoktól sem riadt vissza; mikor pedig 1680-ban végre (minden hivatalától megfosztva) 1,970.000 forint fizetésére elítéltetett, Lipót ebből is elengedett neki 1,900.000 forintot. Sinzendorf ⁹⁹volt az, aki Kollonics magyar kamarai elnökkel a konfiskációkat végrehajtotta, s pl. a titkos tanács csak egy ülésében a felsőmagyarországi vármegyék területén 11 várat, 70 nemesi lakóhelyet, 367 falusi birtokot vett el tulajdonosaiktól, akik földönfutókká válva, természetesen a bujdosók közé menekültek.“ Erre a Sinzendorfra célozva, mondta Lobkovitz herceg I. Lipótnak, midőn ez panaszkodott, hogy egyik lova nincs eléggé jó bőrben: „Ha azt akarja Felséged, hogy a lova megkövéredjék, tegye meg kamarai elnöknek.“ Sinzendorf-féle emberekre céloz ¹⁰⁰Ábrahám a Sancta Clara páter, Bécs híres szónoka is, midőn Jonas Isfridus urat említi, kinek 400 forintos hivatala van s ebből nemcsak a felesége ruhájára költ 1000 tallért, hanem sok másra is még többet. „Das Andere seind lauter Accidentia, Schmiralia, vulgo Diebalia,“ (Maurer 133. l.)

Sinzendorf Zsigmond Frigyes koporsóján talált sárgarézlap.

Sinzendorf Rudolf koporsóján talált sárgarézlap.

Ilyen pénz- és élvezetvágyónak, munkakerülőnek és cselszövőnek jellemzi Marczali Henrik Sinzendorf *Fülöp Lajos* gróf főkancellárt is (1670–1742), akit még Károly lotharingiai herceg is felhasznált, midőn a fiának birtokot szerzett. Olyan ragyogó fényes arcképe maradt ennek a kancellárnak (Rigaud egykorú metszete), hogy még XIV. Lajos vagy Kollonics bíboros is megirigyelhetné. Ez a Sinzendorf az utrechti kongresszuson szerepelt 1712. mint III. Károly követe. (Marczali, M. Terézia 32. I. Márki S. II. Rákóczi F. III. 312.)

Ez a két Sinzendorf úgy vallás, mint jellem dolgában messze állott a soproni evang. temetővel megelégedett rokonaitól. A szatmári béke előtt és után konfiskált magyar urodalmakból is kivették részüket a Sinzendorfok. Még I. Lipót Bécsben 1702 június 27-én kelt levelével adta Sinzendorf *János Weikhard*

grófnak Kis- és Nagytormás, Nána, Apáti, Kismányok, Izmény, Mucsfa és Kalaznó tolnamegyei falvakat. 1723-ban Prágában pedig III. Károly erősítette meg azt a szerződést, amellyel Sinzendorf *Prosper Antal* gróf a nevezett tolnamegyei birtokokat gróf Mercy Kolos Florimund tábornoknak eladta. (M. Tört. Tár. 1909. 34. Payr, Eht. Eml. 352.)

A nagyratörő és a Habsburgok által felettebb kedvelt Sinzendorfok közül győri püspök is került ki: *Fülöp Lajos* gróf (1726–33). Még csak 28 éves volt, előbb pécsváradi apát s kölni, salzburgi, olmützi kanonok. Az udvarnak igen kedves embere. III. Károly 1726. május 5-én nevezte ki. Győrmegyei főispánnak is Erdődy Gábor gróf egri püspök mint kir. biztos iktatta be. Alig 30 éves korában már biboros is. Rákóczi korában Telekessy István egri püspök példájától megijedve, Kollonicsot, Keresztély Ágost szász herceget és Volkra, Althan, Harrach, Sinzendorf osztrák grófokat nevezték ki magyar püspököknek, sőt primásoknak is. Sinzendorf 1733-ban boroszlói püspök lett. Károlyi Lőrinc nagyprépost *Speculum Jaurinensis Ecclesiae* c. művében (Győr, 1747) azt veszi Sinzendorf legnagyobb érdemének, hogy Nemeskéren 1732-ben ez foglalta el a régi evang. templomot s Kemenesaljáról és a Hegyhátról is ez üzte el az evang. lelkészeket és tanítókat.

Ezekon kívül Pettenegg még csak Sinzendorf *Ferenc Vencel* grófot említi, aki Bécsben 1762-ben évi 1850 forint bérösszegért engedte át házát (Freihaus in der Johannesgasse) a fentebbi Zinzendorf Lajos grófnak, Mária Terézia titkos tanácsosának. Az utóbbiak közül csak a győri püspök, mint Rákos ura került Sopron közelébe.

Sinzendorf püspök volt az, aki Streibig József Antal könyvnyomdáját, mely 1721 óta működött Sopronban, 1728-ban áttelepítette Győrbe és Streibig szabadalomlevelét is III. Károly engedelmével átruházta a győri nyomdára. Így ez a kiváló nyomdászcsalád a püspök által Soprontól elvonatván, Győrben működött több mint 120 évig. Sopronban a Schmidt, Rennauer, Siess és Kulcsár-nyomdák csak nehezen tudták Streibiget pótolni. (Kugler A.: Gutenberg-émlék, 26. l. Pitroff P.: A győri sajtó tört. 6. és 9. l.)

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / III.

III.

Ezen a két családon kívül a XVII. században számos más osztrák evang. főnemes is lakott, vagy legalább időnként látogatott el Sopronba, hogy itt saját egyházának templomába járhasson. Ilyenek voltak az Althan, Auersperg, Dietrichstein, Egg, Hardeck, Herberstein, Heritsch, Jörger, Laszberg, Polheim, Raumschüssel, Regal, Rindsmaul, Roggendorf, Rottal, Trautmannsdorf, Wurmbrand, Weltz, Windischgraetz stb. családok s végül a legelőkelőbb, a Hohenzollern-házból való Eggenberg Anna Mária hercegnő. Ezek vendégeikkel és fényes udvartartásukkal adták meg akkor Sopronnak az idegenforgalmat. Mint külföldiek a magyar nemzeti műveltségnek közvetlen szolgálatot ugyan nem tehettek, de gazdagságuk, műveltségük mégis jelentékenyen hozzájárult Sopron gyarapodásához. Az 1657-ben Wittnyédy és a német patriciusok által a magyar vidékek diákjai számára alapított líceumot, az ú. n. magyar iskolát a külföldiek is adományaikkal és alapítványokkal gazdagították s így közvetve a soproni magyarságnak is hasznára voltak,

A fentebbi két családból Zinzendorf Miklós gróf, a herrnhúti felekezet alapítója, lett világhírű, a külmiszióban, a pogányok térítésében elsőrangú. Életével, jelentőségével a történetírók ma is foglalkoznak. Magyar nyelven Scholtz Ödön ágfalvi esperes írta meg az életrajzát (Sopron, 1900). Regényes életrajzát pedig mostanában „Der Graf und die Brüder“ címen Hirzel István adta ki (Gotha, 1935). Életrőri nem

tudták, hogy Zinzendorf atyja és ősei rövidebb ideig Sopronban is laktak. Scholtz a grófnak szép arcképét is közli, de nem tudta ő sem, hogy ez az olajfestmény Kupeczky János magyar festő műve. A magyarok közül talán ez a festő volt az egyetlen, aki Zinzendorffal és a herrnhutiakkal összeköttetésben állott. Annál inkább is vonzóhatott hozzájuk, mert hiszen az ő atyja is Morvaországból a hite miatt száműzött takács volt s mint ilyen menekült hozzánk Bazinba. Némelyek (Safarik E.) a festőt is huszitanak mondják. Kupeczky Nürnbergből Lipcsébe is eljárt. Szászországban festette az ura által megalázott Krisztina Eberhardina fejedelemasszony (Erős Ágost neje) arcképét. Ilyen kirándulásakor festhette meg Zinzendorf arcképét is. Az olajfestmény hátlapján régi felírás: Graf Zinzendorf, gemalt von Kupeczky s az erről készült rézmetszeten is: Kupeczky ad vivum pinxit 1740. (Safarik Ede, J. Kupetzky, Leipzig, 1928. 79. és 204. l.)

Sopronban ma már csak egy üzleti címkép az üvegajtón és üzleti papirokon őrzi a herrnhutiak s ezekkel Zinzendorf emlékét. A herrnhutiak jóhírű, ügyes takácsok, áruik keresettek voltak. A kép jámbor arccal, háromszögű kalappal és térdnadrággal ábrázolja őket. Bécsben 1779-ben a Neuer Markton a Felbermayer családnak volt ilyen herrnhuti szoborral jelölt kereskedése. Ebben volt segéd a soproni Graf Viktor s midőn ez 1860-ban hazajött, szintén a becsületes herrnhutiak képét választotta cégérnek, amelynek a jeles Steinacker Károly volt a festője. Az üzletet 1884-ben a ruszti születésű Karner Lajos vette át, aki 1894-ben a régi Petrik-féle házba (Várkerület 91) 103 költözött. S most ennek bolti üvegajtójáról inti a jámbor Herrnhuti a soproniakat, hogy grófjukat és prófétájukat, Zinzendorffot, aki Krisztust szerető jó takácsokat nevelt, el ne feledjék.*⁽¹⁾

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Payr Sándor dr.: Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban. / Dr. Alexander Payr: Die Grafen Zinzendorf und Sinzendorf in Sopron.

Dr. Alexander Payr: Die Grafen Zinzendorf und Sinzendorf in Sopron.

Unter den österreichischen Exulanten-Familien, welche im 17. Jahrhundert in Sopron wohnten, waren neben der Fürstin Eggenberg die Grafen von Zinzendorf die vornehmsten. Ihre Verbindung mit den Ungarn stammt schon aus dem 16. Jahrhundert. Elisabeth Zinzendorf war die Gemahlin des Soproner Obergespans Johann Pethő von Gerse. Die Exulanten hatten in Sopron freie Religionsübung. Zuerst suchten sie nur Grabstätten für ihre Toten in dem evang. Friedhof, später aber kamen auch sie nach Sopron und wohnten hier längere Zeit. Auch die Ahnen des berühmten Grafen Nikolaus Zinzendorf, des Begründers der herrnhutischen Brüdergemeinde, finden wir unter den Einwohnern unserer Stadt, Sein Vater, Georg Ludwig Zinzendorf, lebte in inniger Freundschaft mit den evang. Geistlichen in Sopron. Er schenkte ihnen zum Andenken im Jahre 1686 ein prachtvolltes Buch, die spanische übersetzung der Heiligen Schrift. Auch von den Grafen Sinzendorf, welche aus Bayern stammten, wurde Rudolf im Jahre 1677 und Sigismund im Jahre 1679 in Sopron im evang. Friedhof begraben. Der Graf Philipp Ludwig Sinzendorf, Bischof in Győr, war es, der die Streibigsche Buchdruckerei im Jahre 1728 aus Sopron nach Győr übersiedeln ließ.

Die reichen und gebildeten Exulanten-Familien mit ihrer großen Hofhaltung, mit ihren ausländischen Freunden und Verwandten, die unsre Stadt öfters besuchten, belebten nicht nur den Fremdenverkehr, sondern wirkten auch förderlich auf die geistige und materielle Entwicklung der Stadt. Mit der Unterstützung der evang. Kirchengemeinde und mit ihren Stiftungen und Stipendien für die Schüler „der ungarischen Schule“ (des Lyzeums) leisteten sie guten Dienst auch der Sache des Ungarntums in Sopron,

104 Dr. Vitéz Házi Jenő: Schlippergasse.

Sopron középkori utcanevei közül a Schlippergasse volt az, amelynek megfejtése a legnehezebbnek látszott, mert sokáig teljesen tanácstalanul állottunk vele szemben. A Schmeller-féle bajor szótár,¹⁽²⁾ amelyet pedig a középkori németnyelvű levelek stb. kiadása során a legtöbb esetben eredményesen használtunk, – mi azt bizonyítja, hogy Sopron németsege e korban a bajor nyelvterület különböző vidékeiről vándorolt be, – ebben az esetben egészen cserben hagyott minket, amennyiben a II. kötet 531. hasábján olyan értelmet ad „die schlipp“ szónak, amelyet el nem fogadhatunk. Egyéb német szótárakban található adatok sem nyújtanak kielégítő megoldást²⁽³⁾ és a legnagyobb német szótárnak, a Grimm-féle Deutsches Wörterbuch IX. kötet 745–9. és 1754. hasábjain felhozott elég sok megfejtés közül egy sem olyan, amelyet nehézség nélkül el lehetne fogadnunk.

Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy Schlippergasse esetében olyan német elnevezéssel állunk szemben, amikor a nyelvészet segítségére nem számíthatunk és így egyedül az a lehetőség marad nyitva számunkra, hogy esetleg a helyi történelem ismerete oldja meg a rejtélyt. Ez a remény – szerencsére – valóra is vált. Mielőtt azonban rátérnénk a helyi történelem szolgáltatta megfejtésre, szükségesnek véljük, ha felsoroljuk az összes, Schlippergasse-ra vonatkozó és eddig ismeretes adatokat, amelyek a soproni oklevéltár már megjelent kötetekben feltalálhatók. Megjegyezni kívánjuk ezzel kapcsolatban, hogy az utcanév ¹⁰⁵különböző, elüljárós írásváltozatai mellett elsőnek az évszámot közöljük, amelyben előfordul, míg utána az I. vagy II. rész kötetszámát és oldaljelzését adjuk,

in der Slipergassen 1439: II. 3. 112. *in der Schlippergassen* 1521: II. 1. 404. 1529: I. 7. 344., *in Schripergassen* 1500 II. 1. 268, *in der Schripergassen* 1458: II. 4. 59., 1515: II, 1. 332., 1534: II, 2. 90., 1537: II. 2. 106–7., 1541: II. 2. 140 és 278., *in der Schrippergassen* 1413: II. 1. 15., 1428: II. 1. 42., 1429: II. 1, 46., II. 2. 401. 1437: II. 1. 53., 1438: I. 3. 159., 1440: II. 3. 232. 1441: II. 1. 63., 1453: II. 3. 389., 1456: II. 1. 81., 1458: II. 1. 90., II. 4. 61., 1459: II. 1. 91., II. 4. 98., 1467: II. 1. 105., 1473 II. 1. 117. 1476: II. 1. 187., 1500: II. 1. 264., 1521: II. 1. 364., 1527: II. 2. 205., *in der Schrippergass* 1529: II. 2. 37–8., *in der Schrypergassen* 1525: II. 2. 13., *Schrippergasser* 1526: II. 2. 203. *Schrippergass* 1529: II. 2. 215. *in der Srippergassen* 1436: II. 1. 51., 1437: II. 1. 53.

Miként a felsorolt adatokból látható, első említése ez utcának 1413-ból való és a középkorban inkább *Schrippergasse* alak volt használatos, de elvértve találkozunk a *Schlippergasse* változattal is.

Az 1459–1460. évi számadáskönyvnek ez a kitétele: *item mer von den von Schrippen X tal. den.*³⁽⁴⁾ a kérdés helyes megoldására vezetett, melyet még bizonyosabbá, sőt egészen kétségtelenné tett a most kiadásra kerülő 1495–1496. évi számadáskönyvnek ez a bejegyzése: *genn Schrippen zu der kirichen khalich IIII mütt per VI tal. den.*⁴⁽⁵⁾ Világos, hogy itt egy német falunévvel van dolgunk. 1683-ban a fenyegető töröktámadásra való tekintettel a városi közgyűlés július 2-án úgy határozott, hogy Kőszeg, Sárvár és Kapuvár irányában hírszerzőket küld ki, hogy a török előnyomulása felől tájékozódást szerezzenek. Itt olvassuk ezt az intézkedést, hogy az egyik hírszerző útiránya „*auf Copuuar einer, von da auf Schrippen, von dann hieher,*“ vagyis Kapuvárra, onnét Babótra menjen és azután visszatérjen,⁵⁽⁶⁾ Azzal a ritka esettel állunk tehát szemben, hogy egyébként ¹⁰⁶egy szinmagyar község német neve feledésbe merült és így csak hosszas kutatás után lehetett a német falunév magyar megfelelőjét megállapítani. Ha

most tudjuk, hogy Babót község német neve *Schripp(en)*, úgy kell, hogy egészen természetesnek tartsuk, hogy *Schrippergasse* magyarul *Babóti-utcának* felel meg.

Ezzel a megfejtéssel együtt azonban sok más fontos kérdés is megoldást nyer. Elégé köztudomású volt Sopron régi történetéből II. Endre királynak még a szentföldi hadjárata során 1217-ben kiadott az az adománylevele, amelyben többek között a soproni babóti kapunál szedett vámot a János-lovagoknak ajándékozta.⁶⁽⁷⁾ Ezt az adományt nagyjelentőségűnek kell tekintenünk, mert utóbb maga után vont a János-lovagoknak Sopronban való letelepedését a babóti kapunál, azonban nem mindjárt, mint ezt Veszélka hiszi,⁷⁽⁸⁾ – az általa említett Gerardus testvér keresztényi templomos volt ugyanis – hanem csak 1247-ben, amikor IV. Béla király a johannitákkal megállapodott, hogy azok a nyugati végek, mint Pozsony, Moson, Sopron, Vasvár és (Német)-útvár védelmére 50 lovagot kötelesek a király segítségére adnia.⁸⁽⁹⁾ A János-lovagok letelepedését a babóti kapunál a jogaikra féltékeny várbeli lakosok (burgenses) nem nézték jó szemmel. Ebből viszály keletkezett, amelyet IV. Béla király parancsára Csák kir. tárnokmester és soproni ispán 1250-ben tudott békés megegyezéssel elintézni. Az egyezés szerint, melyet IV. Béla király is még ez évben jóváhagyott, a soproniak a János-lovagoknak átengedtek egy tornyot a hozzátartozó udvarral és házakkal együtt.⁹⁽¹⁰⁾ Megvalljuk őszintén, hogy az 1217. évi oklevél e kitételét: „*tributum porte de Suprun, quod nominatur Bobeth*“ sokáig megérteni teljesen nem tudtuk, nem pedig azért, mert nem mertük hinni azt, amit Schrippergasse alapján most már joggal megállapíthatunk, hogy Babótnak 1200 előtti korszakban katonai jelentősége Sopron megyében azonnal Sopron után következett. Mivel a vámot mindig a mai Bécsi-kapunál szedték, ebből következik, hogy a 107babóti kapu is ott volt eredetileg, hisz a Bécsi kapu és Bécsiutca elnevezések egészen újkeletűek. De a babóti kapu elnevezés 1217. évi adata azt is bizonyítja, hogy Babótnak Sopron védelmében igen előkelő hely jutott osztályrészül, amelyet 1250-ben részben a János-lovagok vettek át, teljesen azonban még ekkor sem szűnt meg Babótnak Sopronnal való kapcsolata, mit bizonyít az a körülmény, hogy 1256-ban IV. Béla király a hűtlen Péter várnagytól elkobzott soproni tornyot és házakat babóti polgároknak adományozta, akik utódai még 1339-ben is pereskedtek ezért.¹⁰⁽¹¹⁾ Ettől függetlenül azonban a Babóti-utca elnevezés már magában véve is fényesen igazolja, hogy Babótnak a királyság első századaiban a nyugati határszél védelmében a Rábaköz többi szállásai között legfontosabb szerepe volt és jelentősége idővel oly mértékben szállott alá, amely mértékben a királyi vármegye átalakult nemesi vármegyévé, Sopron városi rangra emelése 1277-ben pedig, amely a város védelmét kizárólagosan a városi polgárok kötelességévé tette, megszüntette a Sopronnal fennálló kapcsolatokat is, de a babóti kapu és a Babóti-utca elnevezések mindennél ékeesebben hirdetik, hogy valamikor, amikor még Sopron királyi vár volt, ennek a királyi várnak őrségében a babóti vitézek – vagy a Babóton gyülekező és onnan elinduló rábaközi vitézek – állottak az első helyen. Ezért hívták a külváros legnyugatibb és leginkább veszélyeztetett kapuját Ausztria felé babóti kapunak, melyet bizonyára a babóti katonák is védtek és ezért hívták a Babót felé vezető hadi utat Babóti-útnak, mikor pedig később ennek egy kis szakasza kiépült Sopronban utcává, azt Babóti-utcának nevezték el. A babóti kapu elnevezés 1250 után, hogy annak őrzését a János-lovagok vették át, lassankint feledésbe merült, de megmaradt napjainkig a Schlippergasse, melynek végén jóval később emelt kaput azután, hogy a régi babóti kapu emléke elmosódott, Schrippperthornak nak kezdték hívni. Ezzel az elnevezéssel először 1537-ben találkozunk.¹¹⁽¹²⁾

Kisértsük meg legvégül Babót szerepét megvilágítani a rendelkezésre álló adataink és az eddigi ismereteink segítségével. Itt mindenneelőtt hivatkoznunk kell Tagányi Károlynak: Gyepű és gyepűelve című klasszikus cikkére,¹²⁽¹³⁾ amelyben kimutatta, hogy a határőrök nem azonosíthatók a királyi vármegyék várszolgáival, várnépeivel, mert a határőrök soha határszéli várakat nem őriztek, sőt még a királyi vármegyék kötelékébe sem tartoztak.¹³⁽¹⁴⁾ E megállapítás szerint még a vezérek korára visszamenő soproni gyepük őrői vigyáztak a gyepűre és a gyepűn lévő kapura (a mai Kapuvárra), szolgálatot

teljesítettek a gyepűelve területén, de a Szent István által megalakított Sopron vármegye székhelyével, Sopron királyi várral kapcsolatban már nem állottak, hanem a várbeli szolgálatot a várszolgák végezték. Ilyen várszolgák laktak Szent István óta Babóton, valamint Rábaköz és Répcevidék számos egyéb szállásain, melyek között Babótnak első helye lehetett, mit a soproni babóti-kapu elnevezés bizonyít.

Ennek a körülménynek tulajdoníthatjuk, hogy a Szent László-korabeli Gesta Ungarorum-ot felhasználó Kézai krónikában és a Budai krónikában III. Henrik német császár 1044. évi hadjáratának elbeszélésénél egyöntetűen említik, hogy a császár a magyar határon átlépve Sopronon át Babótnak haladt, hol azonban az árvíz miatt előbbrejutni nem tudott, míg nem Péter király pártján álló magyarok egy éjszakán át tartó lovaglás után megfelelő gázlót nem mutattak neki.¹⁴⁽¹⁵⁾

A Budai és Bécsi képes krónikában a mogyórodi csata után említett „castrum porte Bobuth“, melyet Géza és László királyi hercegek Székesfehérvárral egyetemben Salamon királlyal szemben megszállottak és megerősítettek,¹⁵⁽¹⁶⁾ a fentiek alapján nem lehet más mint Sopron, melynek kapuját hívták még 1217-ben is babóti-kapunak. Sopron fontossága határszéli fekvése miatt méltán vetekedett a királyokat koronázó Székesfehérvárral, mellyel egyidőben is van említve a felhozott krónikákban.

A gyepüket őrző határőrök kiváltságos helyzete az idők folyamán, amint a gyepük fenntartásának a kötelezettsége a ¹⁰⁹megváltozott viszonyokra való tekintettel lassankint megszűnt, szintén nagy változáson ment keresztül: kisebb részük nemességet szerzett, míg nagyobb részük jobbágysorba süllyedt. Az egykori királyi vármegyéből el nem adományozott sopronmegyei királyi birtokok központja Kapu(vár) lett 1277 után, hogy Sopron királyi városi rangot nyert, ide kapcsolták Babótot is, melynek Sopron királyi vár életében oly előkelő szerep jutott osztályrészül. Babót jelentősége egy ideig még ezután is megmaradt. Ahogyan Moys nádorispán 1272-ben a székási erdőőrök panasza tárgyában itt ítéltkezett,¹⁶⁽¹⁷⁾ és Miklós soproni és mosoni főispán 1275 táján Heteyi Orbán vérdíja felől egyezkedést foglalt oklevélbe Babóton,¹⁷⁽¹⁸⁾ ahogyan IV. László király Babóton tartózkodván itt oklevelet állított ki,¹⁸⁽¹⁹⁾ azonképpen Máté nádorispán 1279-ben Babóton iratta meg azt az ítéletlevelét, amelyben elmondotta, hogy Péter soproni várnagyot hűtlensége miatt lefejeztette és ennek balfi szőlejét Beled comesnek ítélte oda.¹⁹⁽²⁰⁾ Mindezekből azt látjuk, hogy 1277-ig és még ezután is rövid ideig Rábaköz legfontosabb helyének Babót számított. Bizonyára ez a felfogás vezette III. Endre király kancellári irnokának is a tollát, amikor 1291-ben Kecöl földjét nem Kapuvárhoz, hanem a babóti várhoz tartozónak tekintette.²⁰⁽²¹⁾ Babót jelentősége mellett szól végül az a körülmény is, hogy már 1270-ben vámhelynek van említve.²¹⁽²²⁾ Babót sorsa véglegesen megpecsételődött 1387-ben, amikor Zsigmond király Kapuvárt tartozékaival, köztük Babóttal egyetemben a Kanizsai családnak adományozta,²²⁽²³⁾ miáltal végérvényesen földesúri jobbágyfaluvá süllyedt az a helység, amelynek Sopron legrégebb történetében oly igen fontos feladata volt.

De amiként Rábaköznek az ország határszéle védelmében szerzett régi dicsőségét hirdeti a ma is fennálló rábaközi főesperesség és Sopron megyén belüli fennállott különleges autonómiája, ¹¹⁰miből arra lehet következtetni, hogy mielőtt Sopron székhellyel megalakult volna 1030 táján a Sopronmegye, ezt megelőzőleg Rábaközmegye fennállása lehetségesnek tartható,²³⁽²⁴⁾ hasonló eset forog fenn Babót esetében is, melyet a magam részéről hajlandó volnék a rövideltű Rábaközmegye székhelyének mondani, később pedig a különleges állású Rábaköz területének legfontosabb helyéül kell a Schrippergasse alapján tekinteni, melynek fénye erősen leáldozóban volt már akkor, amikor 1200 után az írásbeliséget Sopron megyére nézve is mindinkább terjedni tapasztaljuk. Ahogyan azonban a napnyugtát sokáig még az alkony követi, úgy Babót hírnevének elmulása sem ment olyan gyorsan, hogy annak egyetlen emléke se maradt volna hátra.

Babót német nevét: Schripp(en)-t már meg lehet fejteni és erre legtalálóbbnak az említett német szótárak

„lubricus“ szavát tartom, mely jelenthet sík területet, amilyen Babót földje, de átvitt értelemben jelenthet veszélyes helyet is. Ebben az esetben a közvetlen Babót előtt húzódó gyeppure való célzást, vonatkozást látok.

Schlippergasse. Diese Vorstadtgasse wird in den Urkunden zuerst 1413. genannt. Bisher ist es nicht gelungen, den Ursprung dieses Namens festzustellen, da die bezüglichen Angaben der deutschen Wörterbücher nicht ganz zutreffend sind, Nun ergibt sich aus den alten Rechnungsbüchern und Ratsprotokollen, daß die in der Rábaköz liegende Ortschaft Babót den deutschen Namen Schrippen) führte, somit ist erwiesen, daß der Name Schrippergasse auf diese Ortschaft hinweist.

Babót spielte in den ersten Jahrhunderten des Königreichs eine sehr wichtige Rolle bei der Verteidigung der königlichen Burg Sopron und aus diesem Grunde hieß das heutige Wiener-Tor 1217. Babóter-Tor, und so erhielt der nach Babót führende Weg den Namen Babóter-Straße. Die Benennung „Schrippergasse“ enthält also einen sehr wichtigen Hinweis auf das alte Verteidigungssystem der Grenzen.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gombocz Endre dr.: Kitaibel Pál sopronmegyei útja.

111 Gombocz Endre dr.: Kitaibel Pál sopronmegyei útja.

Hazai természettudományunk történetének legnagyobbjai közé tartozik a nagymartoni születésű *Kitaibel Pál (1757–1817)*, a sajátos magyar flóra igazi felfedezője, ásványvizeinknek első szakszerű leírója, az első földregészmonográfia megszerkesztője és számos más természettudományban kiváló polihisztor, akinek sírkövére már kortársai rávésették: „Gaude Hungaria quae talem tulisti!“ *Kitaibel* alakja az időbeli távolsággal, amely bennünket tőle elválaszt, csak egyre nő. Műveinek, hátrahagyott írásainak tanulmányozása mindig újabb és újabb részleteket derít fel abból az átfogó munkásságból, amelynek figyelmét semmi – ami a nagy természethez tartozik – el nem kerülte. Egyéniségét legjellemzőbben útinaplói tükrözik vissza. Ezek a kis oktáv, legnagyobbbrészt ceruzával írott, olykor végtelenül nehezen olvasható füzetek kimeríthetetlen kincsesbányái a megfigyeléseknek. Javarészüket legalább botanikai szempontból már feldolgozták, legutóbb nagy horvátországi útjának (1802) feljegyzései jelentek meg teljes terjedelemben.¹⁽²⁵⁾

Megyénk szülöttének útjai közül bennünket legközelebről az 1806. évi „Iter soproniense“²⁽²⁶⁾ érdekel, amely a nagy tudósnek legszerencsétlenebb utazása volt. Alig érkezik meg Borbolyára bátyjához, *Kitaibel György*höz, aki ott plébános volt, amikor tifuszba esik és július 3-tól szeptember 29-ig tétlenségre van kárthatva. Meghatva olvassuk naplója második füzetének utolsó oldalán: „Vom 3ten July an hatte ich das Fieber ...“ Három hónapig kínozza a testét emésztő láz, ott a szülőfalu közelében, és zárja el kegyetlenül az imádott természettől.

¹¹²Közel 20.000 kilométer utat tett a hazában *Kitaibel Pál*, tengelyen, lóháton és gyalog, növényekkel, ásványokkal, ásványvízmintákkal gazdagon megrakodva tért mindig haza. A soproni út nem volt ilyen eredményes. A sors csak néhány kirándulást engedett neki Borbolya környékén, mielőtt a kór ágynak döntötte. A soproni napló mégis megérdemli a közzétételt. Mindazokat a helyeket, amelyeket naplójában megemlíti, ezelőtt 30 esztendővel magam is bejártam. A „Marzer Kogel“, a borbolyai erdő, Rétfalu (Wiesen) környéke a norikumi és pannóniai flóra határán már akkor is megkaptak gazdag és érdekes flórájukkal, *Kitaibel* naplójából meglepetve állapíthatjuk meg, hogy ezeknek a területeknek flórája és

vegetációja az elmúlt száz esztendő alatt alig változott. A gazdag *Linum hirsutum*, *L. flavum* mezők akkor épp oly díszei voltak ezeknek a lankáknak, mint száz esztendővel később.

A növényeken kívül minden másra is gondja van. A talaj- és kőzetfajták éppúgy érdeklik, mint a népies gyógymódok, növénynevek, kisipar és mezőgazdaság. Kutatásaiba másokat, Borbolyán elsősorban bátyját is igyekszik bevonni, aki a Fertőről a Hanságról és a Hanyistókról közöl vele egyes adatokat. Brennbergben nem járt, de a bányáról külön jegyzetkék alakjában többször megemlékezik.

Útinaplóját attól a naptól kezdve közlöm, amelyen sopronmegyei földre lépett.¹⁽²⁷⁾

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gombocz Endre dr.: Kitaibel Pál sopronmegyei útja. / Am 28ten Juny nach Wieselburg [Moson].

Am 28ten Juny nach Wieselburg [Moson].

Unter der schwärzlichen Dammerde ist eine Lage weißlicher Thon und unter diesem Sand. *Butomus umbellatus* in nassen Vertiefungen, *Carduus acanthoides* u. *nutans*, *Onopordon acanthium*, wenig *Chrysanthemum inodorum*, an Äckern *Bromus squarrosus* sehr selten.

In Wieselburg 1 1/2 Station, 1 fl. 30 kr.

Die Brachäcker sind voll von *Carduus acanthoides*, auch nicht wenig *Verbascum phlomoides*, *Sinapis arvensis* u. *nigra*, *Hesperis tristis*, *Scabiosa ochroleuca*.

113In Zany 3/4 Stat. 45 kr.

Die Déli Bába ist auch hier gegen S, u. O, zu sehen, man hat aber keinen Namen für diese Erscheinung. Unter der schwärzlichen Dammerde ist weißlicher Thon, wie man an den Maulwurf-Haufen, und an den Löchern der Zieselmäuse sieht. Auch den großkörnigen Kieselsand bemerkte ich an einer Stelle.

Auf der Heide sind *Astragalus austriacus* aliis bifidis, *Gypsophila muralis*, *Sisymbrium monense*. In dieser Gegend ist schon ein großer Theil Frucht geschnitten. Vor Halbthurm wird der grobe Kieselsand zum Straßenbau gefördert.

In Halbthurm [Féltorony] 1 1/2 Stat. 1 fl. 30 kr.

Von hier hat man zur rechten Hügel, die mit Weingärten bepflanzt sind. Der Weinstock wird ohne Ordnung in Hecken und Bölzen gezogen, Unter Minnidorf zieht sich ein Morast gegen Goiss [Nyulas] hin. *Dipsacus silvestris* u. *laciniatus*, *Carduus eriophorus*, *acanthoides* u. *nutans*, *Xanthium strumarium*, *Sisymbrium silvestre*.

Die Hügel haben hier noch keine Steine, sondern einen blossen Thon. Einen Sandstein mit Kalkzement holt man von Neusiedel und Winden [Sásony] her. Einige neuere Weingärten sind in Reihen gepflanzt. Von der überflüssigen Feuchtigkeit versäuret die Frucht und es wächst viel *Agrostis spica venti* sehr hoch.

Bey Neusiedel ist der Rand des Sees mit Rohr bewachsen. Der See hat dieses Jahr sehr zugenommen, so daß nun wieder viele Wiesen überschwemmt sind. Die Wellen haben die angepflanzten Weiden weggeschwemmt.

Die Hügel steigen nach und nach zu niederen Bergen an; der Boden ist etwas steinig. Vor Breitenbrunn [Széleskut] liegt unter der Dammerde der weiße kalckige Sandstein.

Die Hügel und Berge sind mit Weingärten bepflanzt.

In Purbach [Feketeváros] 1 Station 1 fl.

Külön jegyzet: In Neusiedel am See baut man ganze Felder mit Majoran an. Das Joch trägt 40–50 Metzen.

Külön jegyzet: Der Neusiedler See hat nebst den Zuflüssen von verschiedenen Bächen auch eigene Quellen, theils mehr oder [114](#)weniger vom Lande entfernt, theils auch unter dem Wasser. Letztere nennt man Köttbrunnen oder Köttquellen.

Külön jegyzet: Die Wälder der Hanság sind von verschiedener Art; daher haben sie auch verschiedene Benennungen; der eine heißt *Fenyés*, weil er, wie mein Bruder versichert, zum Theil aus Lärchenbäumen [1\(28\)](#) besteht. Diese und andere Bäume, die sonst nicht in Sümpfen wachsen, sollen nach dem Kotts, Ingenieur *Wagner*, auf kleinen Hügeln, deren es da giebt, wachsen.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gombocz Endre dr.: Kitaibel Pál sopronmegyei útja. / Den 29ten Juny nach Trauersdorf [Darásfalva].

Den 29ten Juny nach Trauersdorf [Darásfalva].

Als der See zurückgetreten war, war der Boden ein Paar Jahre mit Zick (d. i. mit Salz) bedeckt u. unfruchtbar, hernach aber trug er den schönsten Weizen und andere Feldfrüchte, Bey Purbach gieng gegen 400 Schritte zurück, und man fand auf die andere Seite fast nirgends das Wasser über 4 Schuch tief. Bey Neusiedel hatte man schon die schönsten Obstbäume gepflanzt.

Echium italicum, Saponaria officinalis, Marrubium peregrinum, Cochlearia Draba, Anchusa officinalis, Anthemis arvensis, Sinapis alba, nigra u. arvensis. Sium falcaria, Saponaria vaccaria, das Chrysanthemum inodorum ist nicht mehr zu sehen, statt dessen *Anthemis, Matricaria, Carduus nutans, acanthoides, Chamomilla*. Auf den trockenen Brachfeldern viel *Agrostis spica venti*. In Gräbern *Aira aquatica, Festuca fluitans, Sium latifolium, Mentha aquatica*.

In Gschiess [Sérc] ist eine starke Quelle von reinem kaltem schwefelichem Wasser, welches getrunken wird und einst zu Baden verwendet worden war. Wer es nicht gewöhnt ist, kriegt davon einen Ausschlag, der sich wieder verliehret.

Der gegen Ogau [Okka] u. Oslip [Oszlop] hin gelegene Berg besteht aus Glimmerschiefer. Es wächst guter Wein darauf. Die anderen Berge, die sich rechter Hand gegen Eisenstadt hinauf ziehen, sollen aus Kiesel bestehen. *Inula dysenterica* in Gschiess, *Cochlearia coronopus* auf der Straße weiter hin.

In Trauersdorf 1 Stat, 1 fl.

[115](#)Die niederen Brachäcker sind voll *Euphorbia helioscopia*.

In Walbersdorf [Borbolya] 1 Stat. 1 fl.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gombocz Endre dr.: Kitaibel Pál sopronmegyei útja. / Den 30ten Juny in den Walberstorfer Wald.

Den 30ten Juny in den Walberstorfer Wald.

Er besteht aus den 4 Eichenarten mit *Crataegus Aria*, *Sorbus domestica*, *Crataegus oxyacantha*, *Carpinus Betufus*, *Ligustrum*, *Juniperus*, *Acer campestre*. Sonst sind da; *Dianthus armeria*, *Vicia pisiformis u. Gerhardi*, *Lotus Dorycnium*, *Bromur pinnatus*, *Trifolium ochroleucum*, *Cytisus capitatus u. nigricans*, *Trifolium montanum*, *Potentilla opaca*, *Chrysanthemum corymbosum*, *Genista tinctoria*, *Juncus campestris*, *Scabiosa sylvatica*, *Viburnum lantapa*, *Medicago falcata*, *Inula dysenterica*, *Bupthalmum salicifolium*, *Gnaphalium dioicum*, *Orobanche caryophyllea*, *Acer campestre*, *Carex*, *Evonymus europaeus*, *Berberis vulgaris*, *Rhamnus cathartica*, *Corpus sanguinea*, *Rosa silvestris u. canina*, *Astragalus glycyphyllos*. Sonst *Euphorbia exigua*, *Melampyrum arvense*, *Valerianella dentata*, *Hedysarum onobrychis*.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gombocz Endre dr.: Kitaibel Pál sopronmegyei útja. / Den 1. July zu Wiesen [Rétfalu].

Den 1. July zu Wiesen [Rétfalu].

Auf den Brachäckern viel *Cerinth minor*, *Thymus acinos*, *Teucrium Botrys*, *Bupleurum perfoliatum*.

Fagus castanea war schon größten Theils verblüht. Die Blüthe erfüllte die ganze Gegend mit dem eckelhaftem Geruch des menschlichem Sperma.

Im Thale oder Graben unter Wiesen links hinein ist ein sehr fester kaum mit Pulver zu zersprengender Sandstein außer feinen Quarzkörnchen u. etwas Glimmer mit einer Menge Muscheln und Schnecken. Er bildet Lagen, die da verschiedene Richtungen haben, tiefer vielleicht gleichförmiger sind.

Külön jegyzet: Im Wiesner Walde wird versteinertes Holz angetroffen, welches ganz die Textur des Fichtenholzes hat. Es ist weißlich, die Lager aber haben da, wo sie mehr getrennt sind, einen blaßbraunen Überzug. Es ist leicht zersprengbar, doch nicht leicht zu zerbrechen; ist nicht hart (läßt sich mit denn Messer ritzen), giebt einen weißen Strich; es riecht nicht, wenn 116es angehaucht wird. Von Säuren wird es nicht merklich angegriffen. Ist undurchsichtig u. ohne Glanz.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gombocz Endre dr.: Kitaibel Pál sopronmegyei útja. / Den 2ten July auf den Kogel [Marzer Kogel 386 m].

Den 2ten July auf den Kogel [Marzer Kogel 386 m].

Einen Berg, der zwischen Walbersdorf, Marz, Rohrbach und Schadendorf liegt und sich gegen Rohrbach hin am höchsten erhebt, er ist von Betelsdorf angefangen bis gegen den Schadendorfer Wald hin mit Weingärten bepflanzt, oben aber mit Wald bewachsen, in welchem die 4 Eichensorten und die Föhre das vorzüglichste Holz ausmacht; gegen Schadendorf hin sieht man auch einige Fichten. Der Boden ist mager,

blaßthonig mit Kieselsand, der oben häufiger ist. Das Gestein ist grobkörniger Sandstein mit Mergel-Cement und Quarckörnern, und einigen 2-schaligen Muscheln. Das Gestein liegt in horizontalen Lagen. Auf sehr mageren sandigen Stellen wächst sehr viel *Linum hirsutum*, mit einigen *Linum flavum* u. *tenuifolium*. Sonst finden sich da auch ziemlich viel *Medicago falcata* und *Astragalus Onobrychis*.

Die übrigen Gewächse dieser Gegend sind: *Prunus chamaecerasus* und *spinosa*, *Crataegus oxyacantha*, *Cornus sanguinea*, *Betula alba*, *Berberis vulgaris*, *Corylus*, *Crataegus monogyna*, *Ligustrum*, *Teucrium Botrys* und *Chamaedrys*, *Cistus fumana*, *Asperula cynanchica*, *Athamanta cervaria* und *Oreoselinum*, *Lotus Dorycnium*, *Centaurea scabiosa*, *Chrysocoma linosyris*, *Hypochoeris maculata*, *Galium glaucum*, *Verbascum nigrum*, *Melampyrum barbatum*, *Bupthalmum salicifolium*, *Convallaria polygonatum*, *Chrysanthemum corymbosum*, *Anthyllis vulneraria*, *Genista tinctoria*, *Festuca ovina*, *Poa cristata*, *Trifolium montanum*, *Inula ensifolia*, *Hieracium auricula* u. *pilosella*, *Iris variegata*, *Bromus pinnatus*, *Polygala major*, *Campanula sibirica*, *Cytisus nigricans* u. *capitatus*, *Cistus Helianthemum*, *Sedum aere*, *Coronilla varia*, *Cucubalus otites*, *Anthericum ramosum*, *Dactylis glomerata*, *Geranium sylvaticum* et *sanguineum*, *Crepis foetida*, *Silene nutans*, *Cucubalus Rehen*, *Scabiosa silvatica*, *Trifolium alpestre*, *Anthoxanthum odoratum*, *Avena pubescens*, *Rubus fruticosus*.

117 Man übersieht vom Kogel die ganze Gebirgsstaffel, die sich von der Leyta angefangen bis Oedenburg herumkrümmt.

Lychnis viscaria, *Lotus corniculatus*, *Artemisia pontica*, *Lithospermum purpureo-coeruleum*, *Phalaris phleoides*, *Orobus niger*, *Hieracium murorum*, *Dictamnus albus*, *Orobus vernus*, *Evonymus verrucosus*, *Hedysarum onobrychis*, *Lavatera thuringiaca*, *Saponaria officinalis*, *Euphorbia Gerardiana*, *E. virgata*.

Weiter hinein bricht ein feinkörniger fester Sandstein, der nichts von Schalthieren und Kalk zu enthalten scheint.

Im Walde auf etwas feuchteren Stelle *Carex recurva* oder *flacca*: spica mascula plerumque unica, raro binis, foemineis binis aut unica, erectis, superiore sessile.

Spergula? caps. 5-valvo fol. subulatis, glabris, mucronatis in demissis ibidem cum eadem carice.

In der Lacke im Walde: *Ranunculus sceleratus*, *Elatine alsinastrum* (folia inferiora verticillata, angustiora, linearia, superiora terna et latiora, lanceolata omnia obtusa), *Peplis portula*, *Alisma Plantago*.

Auch gegen Walbersdorf zu sind unter den Föhren auch Fichten. Unter den Föhren haben einige kurze Nadeln und eine glattere hellbraune Rinde, andere haben lange Nadeln und eine dunklere Rinde. Die Früchte sind in beider konisch zurückgekrümmt,

Im Walde *Genista germanica* (in definitione spinae dicuntur verrucoso-compositae, qui terminus est indeterminatus: spinae sunt proprie compositae, in quibus indumenta, ut videtur foliorum subjiciuntur spinulis lateralibus quibusdam nec omnibus.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gombocz Endre dr.: Kitaibel Pál sopronmegyei útja. / Den 3ten July in den Wald gegen Krensdorf [Tormafalu].

Den 3ten July in den Wald gegen Krensdorf [Tormafalu].

Dieser Wald besteht ebenfalls aus den 4 Eichen-Arten mit Birken und einigen Fichten. Die übrigen Gewächse sind dieselben wie auf dem Kogel und den übrigen Wäldern. (Der Sandstein des Kogels, wie er gegen Walbersdorf vorkommt, wären zu Schleif- u. Wetz-Stein zu brauchen.)

Einige Hände voll Hahnebotten (Hetschel) geben dem Wein einen sehr angenehmen Geschmack und Geruch.

118 Ausgekochte u. ... Eyserschallen mit Wasser eingenommen kurieren die Wechselfieber. Man nimmt so viel als die Schalle von einem Ey beträgt in der Arz. Praxis.

Ungesalzenes Gänsefett mit gelben Rüben gedünstet und durchge ... giebt eine Salbe, womit Fieber ... und andere Geschwülste kuriert werden. Zugleich werden die so gedünsteten Rüben umgeschlagen.

Fichten- oder Föhren-Nadeln zerschnitten dem Hirschfleisch während dem Dunsten zugesetzt geben diesem einen angenehmen Geruch und Geschmacks zum Wildschwein-Fleisch nimmt man Weihrauch.

Die Wurzel der *Scrophularia aquatica* wird in Leinwand gewickelt zwischen die Schultern gehängt, um das Fell von Augen zu vertreiben. Man nennt daher dieses Kraut Fellkraut.

An den Weingärten *Salvia verticillata*. Am Wald-Wege *Festuca decumbens*.

Der Wald zwischen Grenstorf und Walberstorf besteht aus Eichen, Zitteralpen, Weißbuchen, Rüstern, Fichten, auch ist ein sehr schöner Föhrenwald da.

Oleum infusum florum liliorum alborum scroto inunctum sudorem largum excitat.

Teer auf Holz geschmieret und in die Gewächse gelegt vertreibt die Kröten.

Külön jegyzet: Im Kroisbacher [Rákos] Steinbruch hat man vor einiger Zeit einen versteinerten Elefanten-Zahn gefunden, der in Oedenburg bei einem Kaufmann aufbewahrt seyn soll.

Külön jegyzet: In Brennberg, 1 Stunde von Agendorf [Ágfalval] werden die Stenkohlen so lange es das Wetter erlaubt, unter freyem Himmel (zu Tage) gebrochen, bey starker Kälte u. wenn viel Schnee ist, wird in Stöllen u. Schichten gearbeitet. Die Oedenburger erhalten den Ctner für 10 kr. andere aber für 24 kr. Die Kohlen sind eine Art Braunkohle, deren Stoff in parallelen Lagen abgesetzt worden ist; im Bruch sind sie glänzend vorzüglich im Quererbruch, oft auf den Flächen mit Kies (messing- od. gold-gelb, od. buntfarbig) angefliegen, der Strich ist mehr schwarz als braun. Der Geruch ist jener stinkende der Braunkohle. Das Lager erstreckt sich über Loipersbach und 119 Rohrbach hinaus. Auf den Pötschinger Feldern ist es in der Ebene entblößt. In den Weingärten bey Wolffs [Balf] ist auch ein Lager anzutreffen, wie *Fabriczi*¹⁽²⁹⁾ versichert.

*

A balsikerü útról *Kitaibel* szeptember 29-én indult vissza, Sopronon, Eszterházán, Babóton, Csanakon, Móríchidán, Téten, Igmádon, Nyergesújfalun, Vörösváron át október hó első napjaiban érkezett Pestre. A súlyos betegség még a következő évben is éreztette hatását: nagyobb útra nem vállalkozhatott, Parádon és Ránkon üdült.²⁽³⁰⁾

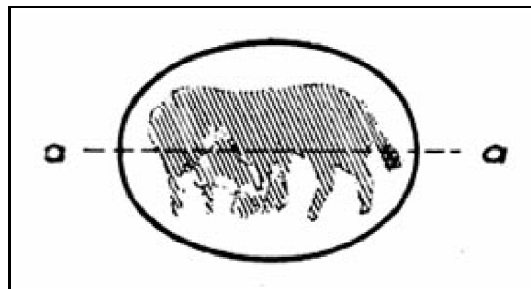
Kitaibels Reise im Soproner Comitát i. J. 1806. Paul *Kitaibel* (1757–1817), Professor an der Pester Universität, der berühmteste ungarische Botaniker und Entdecker der ungarischen Flora, der auf seinen

Forschungsreisen in Ungarn während der Zeit 1797-1817 ungefähr 20.000 km hinterlegte, wollte i. J. 1806 sein Geburtsland (Nagymarton im Soproner Comitat) besuchen. Glücklicherweise erreichte er Borbolya (Walbersdorf), wo sein Bruder *Georg* Pfarrer war, nach einigen kurzen Ausflügen in der Umgebung erkrankte er aber am 3. Juli an Abdominaltyphus und war bis zum Ende September bettlägerig. Die Aufzeichnungen in seinem Tagebuch über diese Ausflüge bezeugen das rege Interesse, womit der berühmte Forscher die ganze Natur betrachtete. (Siehe im ungarischen Text.)

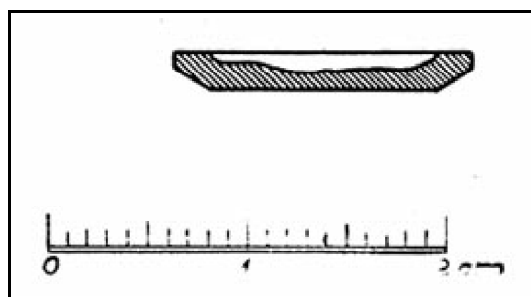
1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Romwalter Alfréd dr., tanár: Római korú sajtolt üveg Sopronból.

120 Romwalter Alfréd dr., tanár: Római korú sajtolt üveg Sopronból.

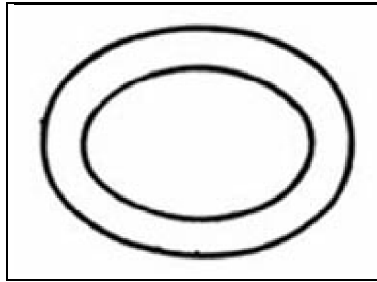
Az 1924. évben a „Bécsi domb“-nál végzett ásások alkalmával sokféle római régiség közepette pecsétgyűrűkövet találtak. A körülbelül ellipszis kerületű, eléggé átlátszó, kékszínű kő különös érdekessége, hogy a Romulus-t és Remus-t szoptató farkas képe van beléje mélyítve. A gyűrűk legnagyobb átmérője (ellipszis kerületének nagy tengelye) 15 mm, kisebbik átmérője (az ellipszis kis tengelye) 11 mm. A mélyített kép ezen ellipszisen belül hozzávetőleg 12×8 mm²-nyi területet foglal el, tehát valóban „miniatűr“, emellett azonban mély, mert a képlemezke 2 mm-es vastagságából a farkas törzsének zömében 1 mm-t igénybe vesz. (L. az 1., 2. és 3. ábrát.) A farkasképen a törzs hossza kb. 8 mm, tehát a fél törzsvastagság kihomorított mélysége a természetes aránynak megfelel, mert a teljes törzsvastagságot a törzhossz negyedrészenek mutatja. A pecsétlenyomaton szépen látszik ez az arányosság. A farkasfej ábrázolása a legkevésbé sikerült, de a törzs alakítása és a kép részleteinek aránya, valamint elrendezése a közismert szobornak megfelel. A képlemezke hátoldala többé-kevésbé sík, de kisebb felületű a vele párhuzamos homloknál, mert kerületi élét kúpfelület tompítja.

1. ábra: homlok

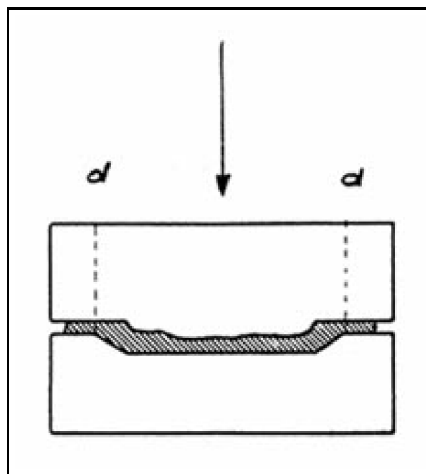

2. ábra: a-a metszet

3. ábra hátlap

121A lelet annakidején megragadta Lauringer Ernő múzeumigazgató úr figyelmét, aki azt még 1924-ben átadta e sorok írójának a kőanyag meghatározása végett.

4. ábra. sajtolás

A kő tömege 0,6332 g. térfogata (a vízbemerítéskor mutatkozó súlycsökkenés alapján) 0,2570 cm³, sűrűsége eszerint $6332/2570 = 2,464$ g/cm³; fénytörése egyszerű, törésmutatója kb. 1,5. A törésmutató pontosabb meghatározása a Duc de Chaulnes módszerével sem volt lehetséges, mert a helyenkint planparallel lemez felülete erős fényszóródást okoz. Az utóbbi jelenség magyarázata, hogy a felületet egymást metsző 0,05–0,15 mm átmérőjű korróziós gödörkék borítják. A gödörkék többé-kevésbé gömbsüveg alakúak, felszínük üvegfényes, tehát egyenkint homorú lencsének, halmazukban pedig homorú lencsék mozaikjának felelnek meg a fénytörén szempontjából. A felület ilyen alakja miatt a törésmutatónak csak becslése volt lehetséges. A Juniperus virginiana besűrített olajába, az ú. n. „cedrusolaj”-ba merítve a felület homorulatainak körvonala eltűnik, ami a két határos közeg törésmutatójának a megegyezésére vall. Eszerint a kérdéses anyag törésmutatója közel jár a cedrusolajéhoz, az 1,53-hoz. Az olajba, avagy vízbe merített anyag belseje gyenge mikroszkópnagyítással kényelmesen átvizsgálható. Sok buborék van benne, egyébként egynemű.

A tárgy anyaga e sajátságok alapján üvegnek bizonyult és felületének bizonyos egyenetlenségei, nemkülönben az egyetlen változó szélességű köszörület az egész kerülete mentén arra mutatnak, 122 hogy alakítása főképp izzó-képlékeny állapotban, fémszerszámmal, sajtolás útján történt. Az alakverő alkalmasint a szobor miniatűr domborművű másolatát viselte. Az alakverő és alakmás között talán emelős sajtóval nyomták szét a körülbelül negyedkőbcentiméteres üvegcsöppöket és a két szerszám között köröskörül

kiduzzadó üveganyagot a lehülés után leköszörülhették. Ennek a köszörülésnek a nyomai látszanak a lemeze egész területén, noha a köszörült felszín is teljesen ellepik a korróziós gödörkék. A 4. ábra az elgondolt szerszám metszetét mutatja; d-nél a kiduzzadt anyag látszik. A hátlayan (l. 3. ábra) a korróziós gödörkéken kívül gyűrődések látszanak, amelyek arról tanuskodnak, hogy sajtolás közben már nagyon viszkózus kéreg borította az anyagot; amely ezért csak nehezen illeszkedett az alakító szerszámhoz.

A római és egyéb régi üvegek erősen hólyagos volta ismeretes. Csak a regeneratív tüzelés magasabb munkahőmérséklete mellett sikerül jobban az üvegolvadék gáztalanítása, tehát a kevésbé hólyagos üveggyártmányok a legújabb kor vívmányai.

Pecsénymónk kék színe bizonyára kobalttól ered, de a tiszta kéket valószínűleg egyéb színező összetevők, főképpen talán a vas kissé módosítják.

Nem kizárólagosan a technológusra tartozik annak a kérdésnek az elbírálása, hogy a szóbanforgó lelet a római korbéli Scarbantia maradványa-e. Az egyéb és kétségtelenül római régiségek közötti előfordulása, minitűrjének tárgya, üveganyagának belső szerkezete, felületének erősen korrodált volta és minden külső alakú sajátsága a római eredet mellett szól. Másrészt tudjuk, hogy városunk római municípium korában Rómában igen fejlett üvegipar volt. Sőt valamivel később, Alexander Severus korában (222–235) már annyi lett Rómában az üveggyár, hogy törvényt hoztak, amely szerint az örök városnak csak egy bizonyos területében működhetnek az üveghuták, mert a kemencék füstje a polgárságot nagyon zaklatta. Valószínű, hogy leletünk is Rómában készült és a Krisztus utáni 2. vagy 3. századbeli római hyalurgia érdekes mintadarabja; *1700 éves sajtolt üveg*.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Romwalter Alfréd dr., tanár: Római korú sajtolt üveg Sopronból. / Prof. Dr. Alfred Romwalter: Preßglasfund aus der Römerzeit Sopron, (Ödenburgs).

123 Prof. Dr. Alfred Romwalter: *Preßglasfund aus der Römerzeit Sopron, (Ödenburgs)*.

Im Jahre 1924 wurde am Ödenburger „Wienerberg“ nebst vielen römischen Altertümern auch ein blauer, elliptisch-tafeliger, ziemlich durchsichtiger Siegelringstein blauer Farbe gefunden, auf welchem das tief-relief eingegrabene Abbild der Romulus und Remus säugenden Wölfin sichtbar ist. Die beiden Ellipseachsen messen auf der Bildfläche 15, bzw. 11 mm, die Tafeldicke beträgt 2 mm, die Relieftiefe bis 1 mm, die Flächengröße des Reliefs selbst beträgt etwa 12×8 mm². (S. Abb. 1. 2 und 3.) Der Stein hat 0.6332 g Masse und ein Volumen von 0.2570 cm³. Hieraus ergibt sich die Dichte 2.464 g/cm³. Seine Lichtbrechung ist einfach; sein Brechungsverhältnis dürfte 1.5 sein, weil in Zedernholzöl alle Umrisse eben verschwinden. Die genauere Messung des Brechungsverhältnisses wird durch die Oberflächenbeschaffenheit der Tafel erschwert, indem die ganze Oberfläche mit kugelhaubenförmigen Korrosionsgrübchen von 0.05 bis 0.15 mm Durchmesser bedeckt ist, welche das Licht wie ein Mosaik konkaver Linsen stark streuen und auch die Messung nach dem Verfahren von Duc de Chaulnes ausschließen. In Wasser oder Zedernöl getaucht ist die Binnenmasse der Tafel gut sichtbar und erscheint voller Bläschen, sonst klar. Alle diese Eigenschaften deuten auf Preßglas. Scheinbar trug das Obergesenk das positive Relief, das Untergesenk das Negativ der Kehrseite. Das auf Abb. 4 im Schnitt dargestellte Prägwerkzeug mit inliegendem Preßgut versinnlicht die gedachte Herstellungsweise. Ein Teil der etwa halb cm³ großen Glastränen wurde hierbei in die Fuge bei d gedrängt und mußte wohl nach der Abkühlung weggeschliffen werden. So kommt der auf Abb. 2 ersichtliche Umriß des Schnittes a–a zustande,

124 Csipkés Kálmán: Soproni óra kiállítás.

Az óra kiállítás terve abból a már évekkel ezelőtt felvetett gondolatból eredt, hogy a Sopronban található történeti, képző- és iparművészeti kincsekből nagyszabású kiállítás rendeztesse. E terv megvalósítható azonban részben anyagi, részben pedig egyéb okok miatt nem volt. Az általános jellegű nagy kiállítás helyett a múzeum vezetősége évenként részletbemutatókat rendez a múzeum kebelén belül; ezáltal a múzeum iránt való érdeklődés is fokozódik, de egyúttal az itt található műkincsek is bemutatathatók. Hároméves terv készült; e szerint 1936. az órák, 1937. a kerámia és üveg, 1938. – Szent István-év – az ötvösművészeti kincsek kerülnek bemutatásra.

Ez a terv általános tetszésre talált. Az első részletbemutató anyagául szolgáló régi órák tulajdonosai a legnagyobb készséggel ajánlották fel műtárgyaikat. Elsősorban a soproni mesterjelzéssel ellátott órákat vettük figyelembe; azután az idegen mesterekét.

A kiállítás 1936. július 19-től szeptember 20-ig tartott. Közel 2000 személy tekintette meg a bemutatót.

A másfélszáz óra megismerésénél három évszázad iparművészeti törekvései vonultak el lelki szemeink előtt. Az óraszerkezet alakulásával mindenkor együttjárt az óraház kialakításának változása. A nagy világstílusok az órákon is kitűnően tanulmányozhatók.

Jeles soproni mestereink igen csekély kivétellel külföldről származtak ide, s az ott szerzett ismereteiket, mesterségbeli jártasságukat e város közönségének szolgálatába állították. Egy-egy műremekük megalkotásában természetesen az alkalmazott iparművészet nem egy, gyakran névtelenül maradt képviselője [125](#) is résztvett. A kiállításon igen jó alkalom kínálkozott arra, hogy összehasonlítást tehessünk a soproni és egyéb más mesterek művei között; az eredmény azt mutatja, hogy a mi órásaink, iparművészeink nem maradnak az utóbbiak mögött.

A rendezési munka révén 15 régi soproni órás összesen 30 művét sikerült egybegyűjteni. Mind céhbeliak! A céhalapító *Zoller* és *Baumgartner* mesterektől egészen *Keller Vilmosig*.^{[1\(31\)](#)}

A soproniakon kívül elég szép számban sorakoztak fel a kismartoniak (4 mester, 6 mű). Szerepeltek a hazaiak közül győri, kőszegi, szombathelyi, magyaróvári és veszprémi mesterek; a külföldiek közül pedig jeles bécsi, bécsújhelyi, gráci, augsburgi, genfi, párizsi és londoni mesterek. Az ő műveik viszont a soproni műgyűjtők szélesebbkörű érdeklődését bizonyítják, s megerősítik a soproni kultúra felsőbbrendűségébe vetett hitünket.

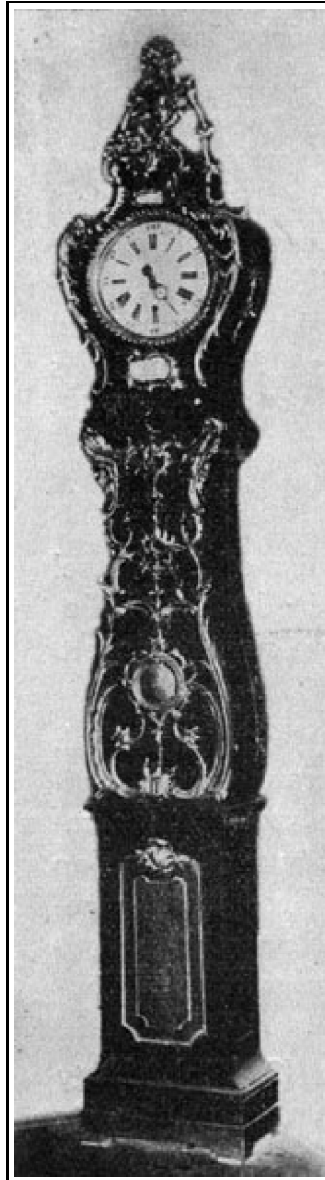
*

A következő sorokban a kiállított s soproni mesterjelzéssel ellátott, majd néhány egyéb, értékesebb órákról adunk rövid leírást, végül pedig felsorolunk több, a kiállításon nem szerepelt, s újabban felkutatott soproni jelzésű régi órát.

Rokokó lábasóra (1. kép), hármastagozású testtel. Barnára pácolt fa, gazdag faragással és aranyozott díszítéssel. A felső kartusszerű tagozaton van a fehérzománcú számlap; ugyancsak fehérzománcú alapon külön az évszám (számlap felett) és külön a mesterjelzés (számlap alatt). Oromdíszűl pompásan faragott és

aranyozott urna szolgál. 322 cm magas. Jelzése: *MDCCLXXIII – Frantz Xaveri Zoller Öedenburg.* – Sopron sz. kir. thj. város múzeumának tulajdona.

Alabástromszekrényű állóóra (2. kép). Négy aranyozott bronzlábban nyugszik, tetején, a négy sarkon egy-egy ar. bronzurna, középen copfstilű, ar. bronzfogantyú. Finoman vésett, veretes, tűzön aranyozott rézelőlap fehérzománcú számlappal és elől három kisebb körlappal (járás, ütés, ismétlés [126](#)szabályozására). 58 cm magas. Jelzése: *Franc: Xav. Zoller Öedenburg.* 1780 körül. – Holl Jenő dr. vasúti üzletigazgató tulajdona.

1. kép.

2. kép.

Szekrényes állóóra. Feketére pácolt fa. Aranyozott rézlapja szépen vésett és veretes. A számkör felett kidomborodó 127 réz-körlapon Nep. Szt. János vésett képe. A szekrény tetején copfstilú bronzfogantyú. 43 cm magas. Jelzése: Xa. Zoller Oedenburg. – Sopron sz. kir. város múzeumának tulajdona.

Kisméretű állóóra. Fogantyúval ellátott, áttörtművű réztekba épített szerkezet. A fehérzománcú számlap felett Szt. Domonkos festett színes zománcképe; tőle jobbra és balra az ütést, ill. ismétlést szabályzó. 18 cm magas. Jelzése: Xavery Zoller Öedenburg. 1780 körül. – Holl Jenő dr. vasúti üzletigazgató tulajdona.

Állóóra. Az óraház feketére fényezett fából; hármastagozódású. Nemes egyszerűségű, profilált talapzaton téglalapú hasáb, felette profilált koronázó tagozat. A hasáb előlapján a fehérzománcú számlap. A szerkezet a hónapok napjait is jelzi. 44 cm magas. Jelzése: Franz Xav. Zoller Oedenburg. 1790 körül, – Sopron sz. kir. thj. város múzeumának tulajdona.

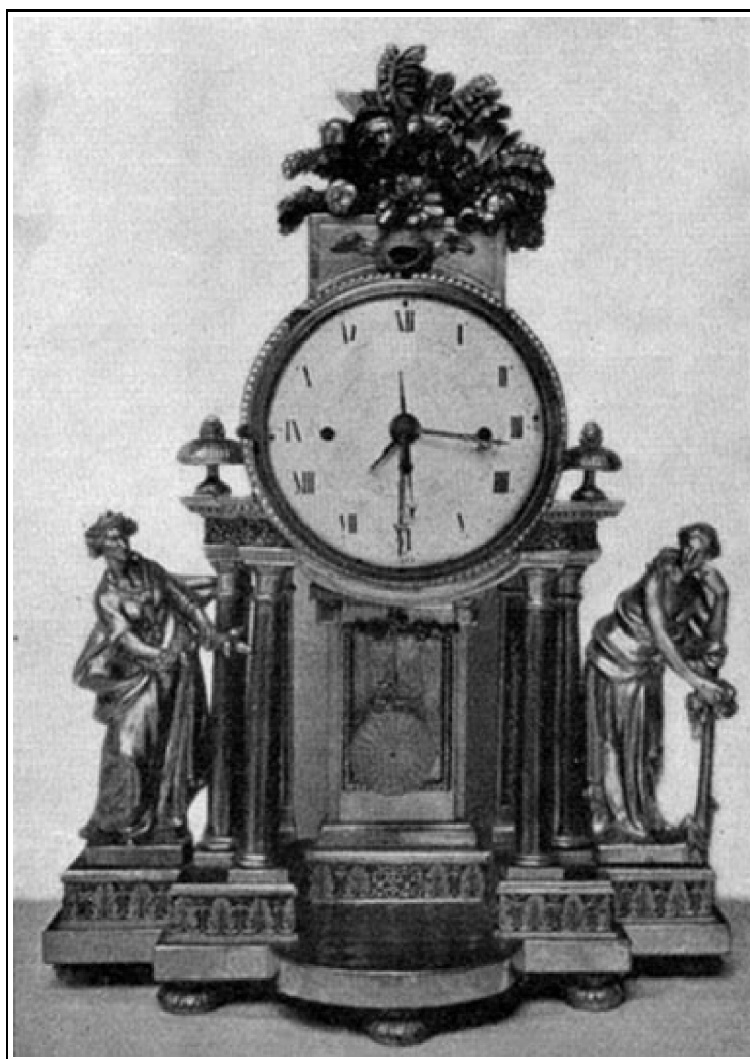
Szekrényes állóóra. Feketére fényezett fa, aranyozott lécezet. Veretes rézelőlap fehérzománcú számlappal, amely felett három kisebb fehérzománcú körlap; a középsőn a mesterjelzés, a két szélsőn az ütést, ill. ismétlést szabályzó. A szekrény négy bronzlábban nyugszik; tetején négy lángnyelves urna. 46 cm magas. Jelzése: Johan Georg Baumgartner Oedenburg. 1780 körül. – Sopron sz. kir. thj. város múzeumának

tulajdona.

Állóóra. XVI. Lajos korának stílusában. Aranyozott fa. Szépen megmunkált szélesebb, tagozott talapzat közepén, külön keskenyebb tagozaton ül a kerek óratok, fehérzománcú számlappal; a tok tetején virágcsozor, kéve és füzér. A talapzaton az óratoktól jobbra és balra egy-egy aranydrapériás fehér angyal ül csonka aranyoszlopon. 46 cm magas, Jelzése: *Joh. Georg Baumgartner in Oedenburg*. 1790 körül. – Fröhwrth Lujza kalapdíszítő tulajdona.

Női zsebóra. Arany, duplafedelű. Átmérője: 3 cm, Fehérzománcú számlapján jelzés: *Joh. Trautzel Ödenburg*. XVIII. század vége. – Ezt az órát Kisfaludy Sándor, a költő vette Sopronban feleségének, Szegedy Rózának. Az órához tartozó zsinór Szegedy Róza hajából fonott. – Kisfaludy József alezredes tulajdona.

128 *Állóóra* (3. kép). XVI. Lajos korának stílusában. Aranyozott fa. A finoman faragott lábakon nyugvó, tagozott talapzaton jobbról és balról egy-egy allegorikus álló alak. A nagyméretű kerek óratokot négy oszlop és öt pillér (a középső szélesebb, alakos domborművel) tartja; felette elől szárnyas éggömb, mögötte külön talapzaton díszesen faragott virágcsozor. Az applikált díszítések alapja és az oszlopok teste csillogó kékeszöld fényű. A szerkezet a dátumot és a holdváltozást is jelzi. 80 cm magas. Jelzése: *Karl Wenneck in Edenburg*, 1800 körül. – Kastner Károly csemegekereskedő tulajdona.

3. kép.

Szekrényes állóóra. Feketére fényezett fa, aranyozott 129falécezet; vésettdíszű, veretes réz-előlap fehérzománcú számlappal, mely felett három kisebb körlap; a középsőn színes tájkép, a két szélsőn az ütést, ill. ismétlést szabályozó A szekrény tetején copfstílusú aranyozott bronzfogantyú és 4 lángnyelves bronzurna. A szerkezet a hónapok napjait is jelzi, 48 cm magas, Jelzése: *Wilhelm Spurtzheim in Oedenburg*. 1800 körül. – Sopron sz. kir. város múzeumának tulajdona.

Szekrényes állóóra. Barnára pácolt fa, aranyozott lécezettel és díszítéssel; tetején jobbról és balról egy-egy lángnyelves aranyozott bronzurna. Fehérzománcú számlap. A szerkezet a hónapok napjait is jelzi. 54 cm magas. Jelzése: *Johann Georg Uhl in Oedenburg*. – 1800 körül. – Laehne Vilmos dr. ügyvéd tulajdona.

Empire állóóra. Mahagoni, dió- és ébenfa, aranyozott fémveretek. Kettős talapzat: az alacsonyabb és szélesebb alsón áll az óradobot közrefogó gerendázatot tartó két diófaoszlop, a magasabb és keskenyebb felső tagozaton elől: lyra ébenfából, hátul tükrös fal, az óradob alátámasztására. Fehérzománcú számlap. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja. 66 cm magas. Jelzése: *Johan Hoffman in Oedenburg*. – Hoffmann

János mesterremeke 1804-ből. – Tasch Pál városi irodaigazgató tulajdona.

Empire állóóra. Mahagonifa, aranyozott rézveretekkel gazdagon díszítve. Gombszerű alabástrom-lábakon nyugvó téglalakú talapzaton négy faragott és aranyozott oroszlánláb hordja a karélyos, érdekes alakú óraházat. Fehérmáncú számlap, 44 cm magas, Jelzése: *Georg Uhl in Oedenburg*. – 1815 körül. Sörtély Mária varrónő tulajdona.

Empire állóóra. Feketére fényezett fa, aranyozott rézveretekkel, Hármastagozódású óraház. Nemes egyszerűségű, profilált talapzaton téglalakú hasáb, felette profilált zárótagozat alabástrom mellszoborral (római férfifej). A középső tagozat két oldallapján egy-egy rézből domborított oroszlánfej, szájában rézkarikával. Fehérmáncú számlap. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja. 42 cm magas. Jelzése: *Georg Uhl in Oedenburg*, 1815 körül. – Sopron sz. kir. város múzeumának tulajdona.

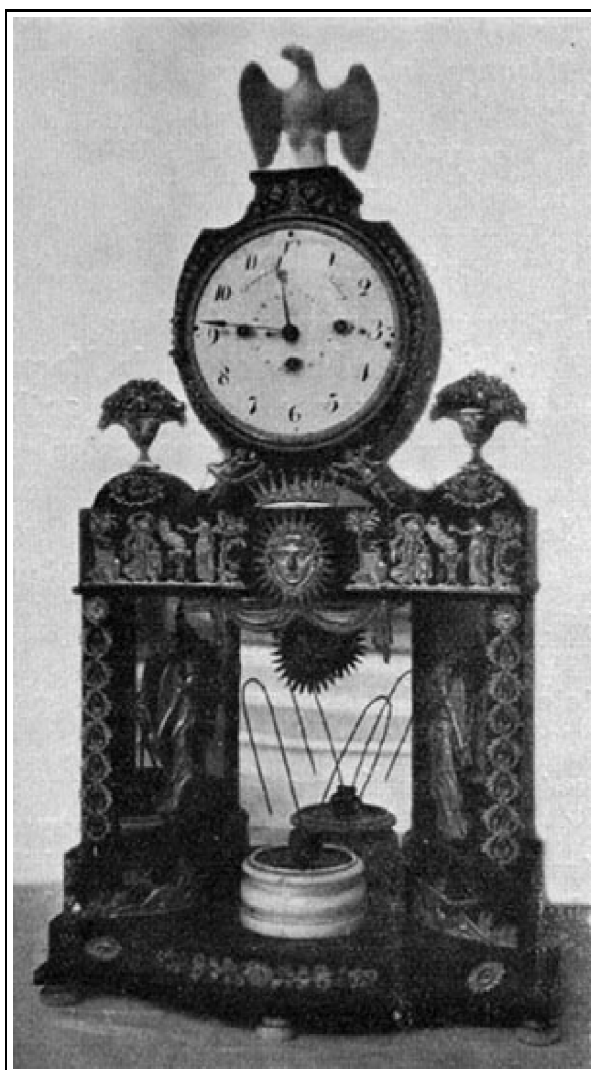
130*Empire állóóra.* Mahagonifa, aranyozott rézveretekkel. A talapzat tetejére jobbról és balról korlátos lépcső vezet fel, s rajta a háttérben: homloksíkokban és – vele összefüggően – kétoldalt részsút elhelyezett tükrőfal, az előtérben pedig négy rézfejezetű és lábazatú alabástrom-oszlop áll. A négy oszlopot félkörívek kötik össze, s a középső nyílás felett nyugszik a kockalakú óratok, fehérmáncú számlappal. A tükrös hátfal előtt Ámor és Psyche domborított rézfigurája áll. Finomművű inga. Az óratok tetején alabástrom-kutyaalak ül. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja. 63 cm magas. Jelzése: *Peter Paul Jutz in Oedenburg*. 1815 körül. – Sopron sz. kir. város múzeumának tulajdona.

Empire állóóra. Réz. Oroszlánlábakon nyugvó alacsony talapzaton elől két oszlop, hátul tükrőfal áll: rajtuk helyezkedik el az oromzat, melyen a külön talapzattal bíró óradob nyugszik. Díszítésül rézből kivágott és domborított mitológiai alakok szolgálnak. Fehérmáncú számlap. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja. 46 cm magas. Jelzése: *Joseph Klenner in Oedenburg*. 1815 körül. – A Zetl-gyűjteményből.

Empire állóóra. Hármastagozódású óraház, feketére fényezett fából. Nemesen egyszerű, profilált talapzaton téglalakú hasáb, felette profilált zárótagozat bronzfogantyúval. Rézszámlap. 34 cm. magas. Jelzése: *J. Klenner in Oedenburg*. 1820 körül. – Sopron sz. kir. város múzeumának tulajdona.

Empire állóóra (4. kép). Barnára és feketére fényezett fa, bőven alkalmazott rézveretekkel. Finoman ívelt alacsony talapzaton bemélyedő háromoldalú tükrös háttér, rézből domborított figurákkal. A talapzat tetején szökőkút alabástrom-kávéval, réz-delfinfejjel és vizsugarat utánzó két fémsodronnyal. Kétoldalt egy-egy rézveretes lizena. Feljebb, rézveretes tagozat felett, a középén áll a finomívelt óratok, fehérmáncú számlappal. A tok felett alabástrom-sas. A toktól jobbra és balra egy-egy rézből domborított virágváza. 70 cm magas. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja. Jelzése: *Joseph Klenner in Oedenburg*. 1820 körül. – Gregorits Rozália magánzó tulajdona.

Empire állóóra. Feketére fényezett fa, rézveretekkel. Öblözött talapzaton 4 alabástrom-oszlop tartja az **131** oromzatot, melyben a szerkezet foglal helyet. Fehérmáncú számlap. 48 cm magas. Jelzése: *Joseph Klenner in Oedenburg*. 1825 körül. – Özv. Heitmann Rezsóné tulajdona.

4. kép

Empire állóóra. Vörösrre és részben feketére pácolt fa, faragott és aranyozott díszítéssel, aranyozott rézveretekkel. Két nagyobb és két kisebb alabástrom-oszlop tartja az ormán faragott és aranyozott sassal koronázott óratokot. Fehérmáncú számlap. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja. 13262 cm magas. Jelzése: *Johann Keller in Oedenburg*. 1825 körül. – Zügn Mátyás gazdapolgár tulajdona.

Késői empire állóóra. Aranyozott fa. Finoman profilált lábazati párkánnyal bíró, téglalakú talapzaton, 4 öblözött karcú oszlop, párkányzatos lapot tart, melynek közepéről a rézsámlapos kerek óratok csüng alá. 30 cm magas. Jelzése: *Joseph Klenner in Oedenburg*. 1830 körül. – Kmetty Rudolfné tulajdona.

Falióra. Hosszúkás, lantalakú, feketére fényezett fatokban, rézsámlappal, egy rézsúllyal, hosszúszerű ingával. 140 cm magas. Jelzése: *Joseph Klenner in Oedenburg*. 1830 körül. – Ezen óra régebben a várostorony őrszobájában függött. Sopron sz. kir. város múzeumának tulajdona.

Keretes falióra. Aranyozott fa, faragással. Téglalakú óraszekrény, ökörszemes kerettel, acélgyűrűs

számlappal; tetején kiterjesztett szárnyú sas, csőrében kígyóval. A számlap körül palmetta-koszorú. Zenélő szerkezettel. A keret 63×52 cm. Jelzése: *Joseph Klenner in Oedenburg*. 1830 körül. – Mayer Walburga nyelvtanárné tulajdona.

Keretes falióra. Aranyozott fa, faragással, Téglalakú óraszekrény, ökörszemes kerettel, fehérzománcú számlappal; tetején neobarokk oromdíz. Zenélő szerkezettel. A keret 50×40 cm. Jelzése: *Joseph Klenner in Oedenburg*. – 1840 körül. Gregorits Rozália magánzó tulajdona.

Fali képóra. Az óratok az aranyozott blondelkeret felső vízszintes oldalának oromszerűen kiképzett középrészén foglal helyet; kerek rézlap acél szám-körgyűrűvel. Az olajfestmény Szent István megkoronáztatását ábrázolja. Tóth István soproni festő műve. A keret 95×74 cm. Jelzése: *Kregtzy János Sopronban*. – *Tóth István pinx. 1846*. – Sopron sz. kir. város múzeumának tulajdona.

Biedermeier állóóra. Feketére fényezett fa, gyöngyház- és aranyozott réz-verekezéssel. A téglalakú talapzaton két aranyozott fafejezetű és -lábazatú alabástromoszlop, ormos gerendázatot tart, melyről a dobalakú óratok csüng alá. Az utóbbi támaszául aranyozott fafaragvány szolgál. A gerendázat két végén egy-egy alabástrom-urna, középen a 133. számú finomvonalú oromzat, üvegre festett virágcsokorral. Fehérzománcú számlap. 62 cm magas. Jelzése: *Wilhelm Keller in Ödenburg*. – 1855 körül. Schummel Rezső dr. fogorvos tulajdona.

Biedermeier állóóra. Feketére fényezett fa, gyöngyház-vertekekkel. Érdekes alakú talapzaton két, aranyozott fafejezetű és -lábazattal bíró alabástrom oszlop, finomívelésű, aranyléces, gyöngyház-vertes oromzatot tart, melynek közepén félköríves mezőben színes rézmetszet. Az oromzatról csüng alá az óradob. Alátámasztására lantszerű, áttörtművű aranyozott fafaragvány szolgál. Rézszámlap. 56 cm magas. Jelzése: *Wilhelm Keller in Ödenburg*. – 1855 körül. – Steiner-nővérek tulajdona,

Neorokokó állóóra. Aranyozott öntöttbronz, feketére fényezett fatalpon, üvegbura alatt. Feketére fényezett, aranyozott bronz-vertes, ovál fatalapzaton finomművű, kartus-szerűen felépített óraház, aranyozott bronzból. A közepén áttört fém-körlapon fehérzománcú szám-körgyűrű; peremén ar. bronz-koszorú. *Niewelt Ferenc* remeke. 1860 körül. Bura nélkül; 45 cm magas. – Özv. Czapp Endréné tulajdona.

Falióra, barnára fényezett, hosszúkás fatokban, oromdísszel, 3 rézsúllyal, fehérzománcú számlappal. 110 cm magas. Jelzése: *Georg Schauer in Ödenburg*. – 1865 körül. Özv Schaffer Antalné tulajdona.

Falióra. Barnára fényezett kerek fatokban, fehérzománcú számlappal. Átmérő: 26 cm. Jelzése: *Leopold Rosenbusch in Ödenburg*. – 1870 körül. – Thirring Jenő vaskereskedő tulajdona.

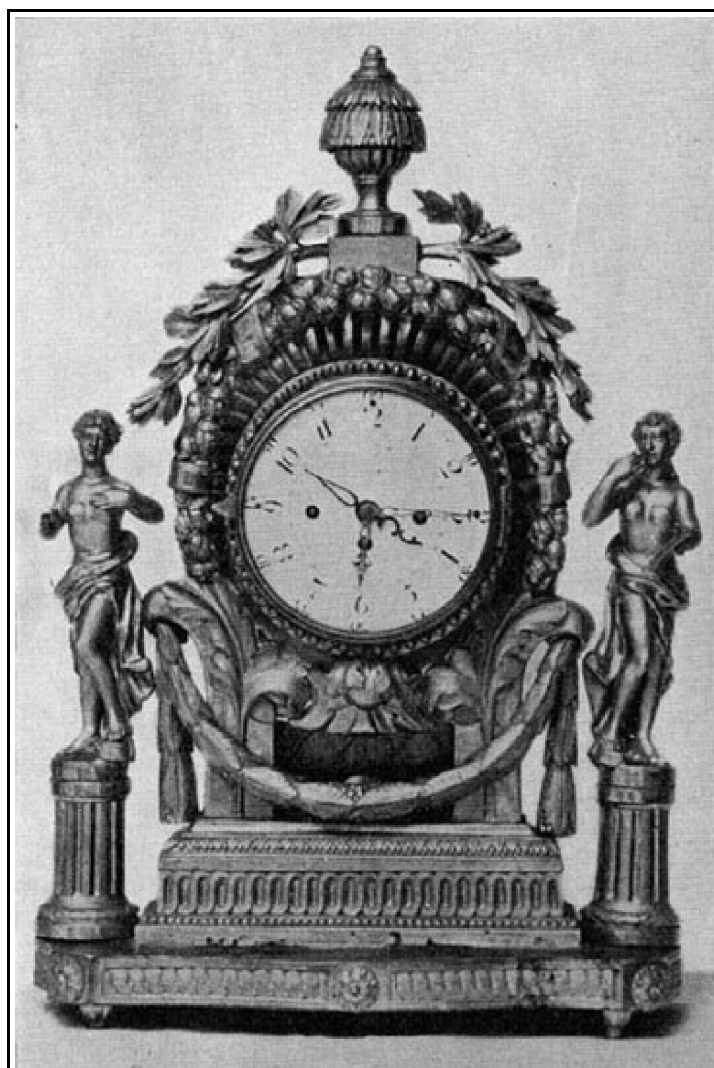
Állóóra (5. kép). XVI. Lajos korának stílusában. Faragott és aranyozott fa. Élénken tagozott díszes talapzaton kétoldalt 4-4 oszlop, melyektől jobbra és balra a talapzat két végén egy-egy pompás urna áll. Középpüti, előreugró alacsonyabb talapzaton, ülő szárnyas angyal, a baljában tartott táblára írja: „Eine dieser Stunden ist die Letz ...“ – itt megáll az irón hegye. Az oszlopok között közepén külön kisebb, egy-egy kisebbméretű urnával díszített talapzaton félpillér emelkedik s az óradobot tartja. Az oszlopok felett párkányos gerendázat, az óradob felett pedig talapzaton, éremszerűen kivitelezett dombormű: II. 134. József császár mellképe; felirata fenn, félkörben: JOSEPHUS II. AUGUSTUS. A dombormű felett közepén pálmafa, tőle jobbra és balra egy-egy szárnyas angyal, akantszlevelekben végződő testtel; az akantszlevelek közül pünkösdirózsa-ágacsok szakadnak ki, s a párkányzatra borulnak. Fehérzománcú számlap. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja. 72 cm magas. Jelzése: *Joseph Naber Burger in Wien*. –

1790 körül. – Töpler Lajos ny. tengerészkapitány tulajdona.

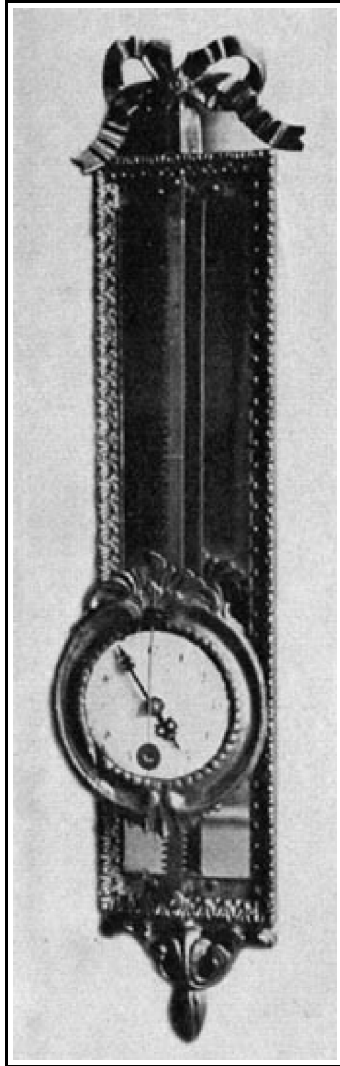
5. kép.

Állóóra (6. kép). XVI. Lajos korának stílusában. Faragott és aranyozott fa. Széles, de alacsony talapzaton a közepén külön díszes, akantuszleveles, babérfüzéres emelvényen a kerek 135óratok, virágkoszorúval és babérgallyal körülvéve; – tetején ékesen faragott urna. Az alsó, alacsony talapzaton, jobbról és balról egy-egy álló faszobor, zömök oszlopon. Számlapja fehérzománcú. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja, 70 cm magas. Jelzése: *Johann Köstler Eisenstadt*. – 1790 körül. – Dr. Csesznák Elemérné tulajdona.

6. kép.

136 *Fűrészkes falióra* (7. kép). XVI. Lajos korának stílusában. Aranyfényezésű, öntöttvas-keretben, álló-téglalapalakú tükrös háttér előtt, fogazott vasszáron halad az aranyfényezésű kerettel és fehérzománcú számlappal bíró óradob. 57 cm magas. Jeltelen. – 1790 körül. – Zepko Ferenc vár. hiv. tűzoltóparancsnok tulajdona.

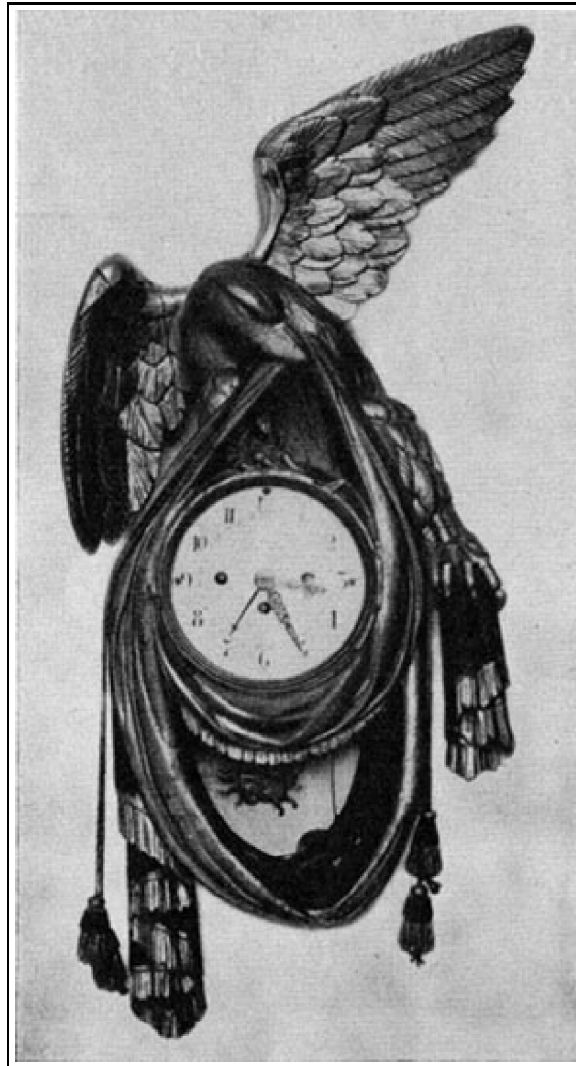

7. kép.

8. kép.

137XVI. *Lajos-korabeli falióra* (8. kép). Faragott és aranyozott fa. A fehérzománcú számlappal ellátott óradob kereteléséül remekül faragott, anatómiailag is tökéletes figurák szolgálnak. 96 cm magas. Jeltelen. 1790 körül. – Lederer Sándor régiségkereskedő tulajdona.

9. kép.

Korai empire falióra (9. kép). Aranyozott s részben feketére festett, faragott fa. Az óradob köré művészi redőkbe fogott, rojtos drapéria csavarodik, bojtokkal. Tetején sas kapaszkodik s csőrével a drapériát fogja. Fehérmáncú számlap. A szerkezet a hónapok napjait is mutatja. 70 cm 138 magas. Jeltelen. – 1800 körül. – Horváth József magánzó tulajdona. (Néhai Kiss Kolos Jenő prem. kanonok hagyatékából.)

Csüngőóra (10. kép), Tojósalakú, trébelt és áttörtművű ezüsttokban. Egymutatójú! A tok mindkét ovál lapján egyazon díszítés: fészület, indák közt, körben; a körön kívüli felület szintén díszített; széles peremén fonatos dísz. Az ellipszis tengelyei: 5·8 ill. 7·2 cm. A szerkezet jelezve: *Hollison London N 1549*. – 17. szd. – Annakidején láncon, nyakban hordták. – Holl Jenő dr. vasúti üzletigazgató tulajdona.

10. kép.

11. kép.

12. kép.

Férfi zsebóra (11. kép). Ezüst, kettős tokban. A külső tok hátlapján trébelt díszítés: Szent Benedek képe barokk-rokokó keretben. A belső tok pereme áttört; hátlapján vésett rozetta. A szerkezet jelzése: *Jos. Anto. Cotti in Wien. 283.* – 1740 körül. – A külső tok átmérője: 5 cm. – Korpitsch Ottmár ny. alezredes tulajdona.

Férfi zsebóra. Arany, egyfedelű; a fedélen finoman vésett virágdísz. Fehérmáncú számlap. Átmérő: 4-5 cm. A szerkezet jelezve: *Baillon a Paris*, (Mária Lescinska királyné 139udvari órása.) – 1770 körül. – Az órához külön tok. – Keglovich József vendéglős tulajdona.

Férfi zsebóra (12. kép). Aranyozott réz, gyémántsorral szegett, színeszománcú hátlappal; a kép ülő női alakot ábrázol, tájképi háttérben, Előlapja üvegezett, s szintén gyémántsorral szegett. Fehérmáncú számlap. Jelzése: *F^s Deroches a Geneve*, – 1780 körül, – Átmérő: 5 cm. – Özv. Balassa Istvánné tulajdona.

A múzeum vezetőségének ez év tavaszán egy *Zoller*-féle, egyszerűbb kivitelű, barokk-rokokó lábasórát sikerült – vásárlás útján – gyűjteményébe iktatnia. *Jutz*-féle empire állóóra található: Lunkányi-nővéreknél. *Klenner*-féle empire állóóra a Caesar-családnál (2 drb.) és Schármár Károly műépítésznél, *Franz Kolb in Oedenburg* jelzésű biedermeier állóóra: Gallul Jenő gyógyszerész tulajdonában. *Kregtzy*-féle biedermeier falióra: Goldman Hugó dr. orvos és Radomszky Miksa magánzó birtokában.

Uhrenausstellung in Sopron. Verfasser gibt ein in gedrängter Form gehaltenes chronologisches Gesamtverzeichnis jener alten *Zeitmesser* Soproner Provenienz, die mit gewählten Werken fremder Uhrmacher in einer Sonderschau des städtischen Museums in Sopron vom 19. Juli bis 20. September 1936 zu sehen waren. Die Liste ist mit einigen in letzterer Zeit bekannt gewordenen Soproner Uhren ergänzt. Diese Uhrenschaue bildet die erste Etappe eines Dreijährplanes. Derzeit präsentiert die keramische und Gläserausstellung im Museum ausgewählte Kunstobjekte und im Sankt-Stefansjubiläum (1938) sollen dem Kunstfreunde Werke der Goldschmiedekunst aus Kirchen-, Museal- und Privatbesitz gezeigt werden. Diese Ausstellungen verwirklichen wenigstens zum Teil den vor Jahren gefaßten Plan einer großzügigen

kunsthistorischen Ausstellung, deren Durchführung materielle Schwierigkeiten im Wege stehen. Dem Forscher der Geschichte der Soproner Uhrmacherzunft, deren Gründer die Meister Xaver Zoller und Johann Georg Baumgartner waren, sei die Studie „Két nyugatmagyarországi óráscéh“ (Zwei Uhrmacherzünfte in Westungarn) von Dr. André Csataki („Historia“, IV. Bd., S. 41–46) empfohlen. In dieser ist außer der Soproner auch die Kismarton-Eisenstädter Uhrmacherzunft berücksichtigt.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / ifjabb Gallus Sándor dr.: A zárt település nyomai Sopron környékén.

140 ifjabb Gallus Sándor dr.: A zárt település nyomai Sopron környékén.

A mai Sopron közelében már a Kr. e. VII. században zárt település létezik. A vaskor közepén a mai Ausztria területéről érkeznek a telepesek, akik birtokukba veszik a Sopron szomszédságában elnyúló dombvidéket. A Károlymagaslaton, a Várhelyen, a Sánchegyén, a Harka melletti magaslatokon vetik meg a lábukat és építik fel földváraikat.

Ha a ránk maradt településnyomokat rekonstruáljuk, úgy az első, ami szemünkbe tűnik, a temető. A sírok fölé nagy földhányásjeleket (tumulusokat) állítottak. A halottat sokszor 20–30 drb. díszes agyagedénnyel temették el. A halottnak különösen sok ivóvízre volt szüksége, mert még ma is, fellelhető népi hit szerint, égető szomjúság gyötri. Amíg az urnák egyikébe az elégetett halott hamvait rejtették, addig a többi urna folyadékot tartalmazott. Ezt megerősíti az is, hogy az edényben sokszor megtaláljuk a mericét.

Az edényeltárt tányérok, talpastálak és apró bögrék sokasága egészíti ki, ahová a napi táplálékot helyezték. A sírok legérdekesebb mellékletei az állatfejekkel díszített holdsarlóalakú lámpák, az úgynevezett holdidolumok, vagy helyesebben tűzkutyák. Az agyagtálba helyezett tűzkutyákat fahasábokkal támogatták körül és úgy égették a fahasábokat.

Ausztriában még most is megtaláljuk ezt a berendezést. A világításra a fenyőfának gyantás hasított ágai a legalkalmasabbak. A tűzkutya ma már vasból készül.

Az urnákat rajzok díszítik. Ezek a rajzok éppen a soproni telepen a legszámosabbak és legérdekesebbek. Az ősemlék, aki nem tudott írni, rajzai segítségével mondja el hiedelmeit és félelmeit az életről és a halálról. Sajnos még nem tudok beszámolni 141a rajzok értelméről. Annyi bizonyos, hogy a halált ellensúlyozó termékenység kultuszt sejtethetünk mögöttük.

A rajzokon többször is előforduló szent állat a szarvas. A cselekmény központjában szarvasvadászat áll. A következő mozzanat a szarvas feldolgozása. Egy másik rajzon a halott a túlvilágba utazik lovas kocsiján. A halál mint utazás, mint búcsú egy hosszú és ismeretlen út előtt, oly fogalom, amit mi is jól tudunk megérteni.

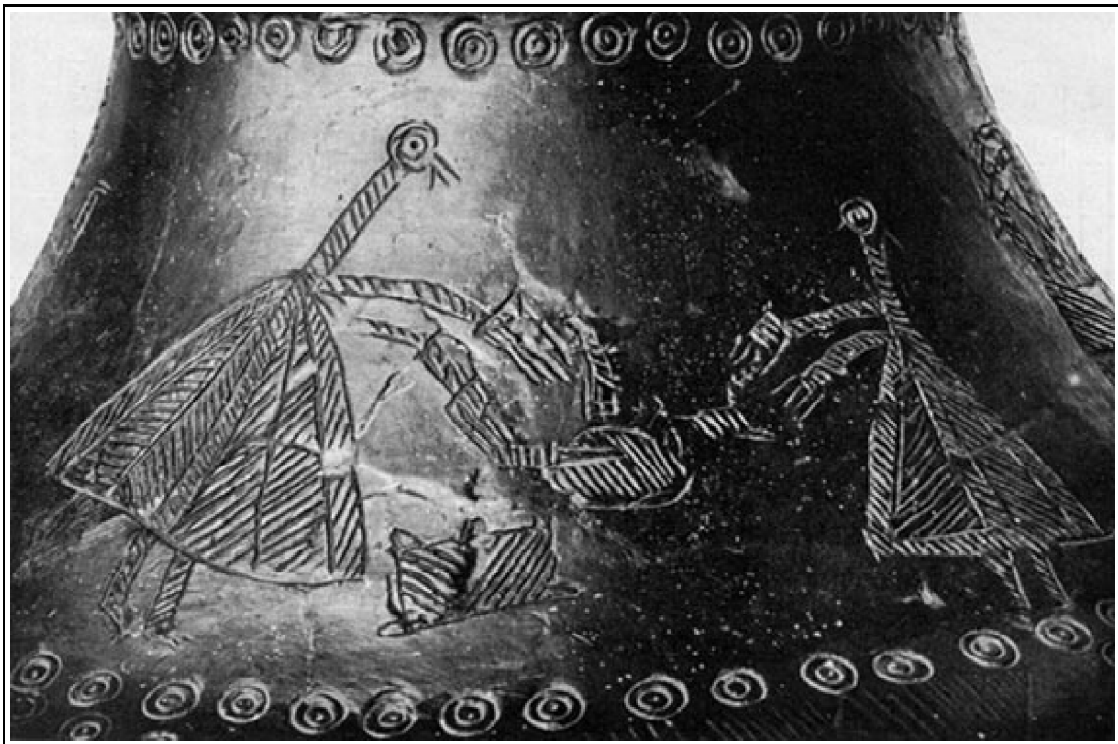
Már sokkal kevésbé értjük a görögországi mintaképek nyomán rajzolt táncoló és párharcot vívó csoportok jelenlétét. Ugyancsak görögországi hatás mutatkozik a szövésnek, mint mély jelentőséget kifejező cselekménynek ábrázolásában. Értelme megfeythetetlen. Mi csak az érdekes és kezdetleges rajzokat látjuk, az egyszerű ember erőlködését és önkifejezésre törekvését. A rajzok mögött meghúzódó gondolatvilág nagy része örökre elveszett és csak halovány körvonalakban keltheti életre a kutatás.

Az élők telepe sokkal kevesebb rejtéllyel lep meg bennünket. A földbevájt igen egyszerű viskókat hatalmas földsáncrendszerrel védték. A földsáncok mindenütt pontosan alkalmazkodnak a hegyoldal stratégiai helyzetéhez. Ahol a hegyoldal erősen lankásodik, ott többszörös erősítéseket építettek ki.

A telepek jó megerősítése ebben az időben igen fontos volt. Európában nyugtalanság uralkodik, a többszáz éve megindult népmozgások még nem ültek el. Maguk a telepesek is idegenből érkeztek idegen, ismeretlen földre és szinte természetes reakció ilyenkor az összehúzóds, a védekezés, az ismeretlen veszély elhárításának akarata. Sorsukat azonban a megerősített földvár ellenére sem kerülhették el.

A Kr. e. IV. században ugyanazon a betörési kapun, amelyen ők is érkeztek, beözönlik a hódító kelták népe és birtokba veszi Sopron környékét.

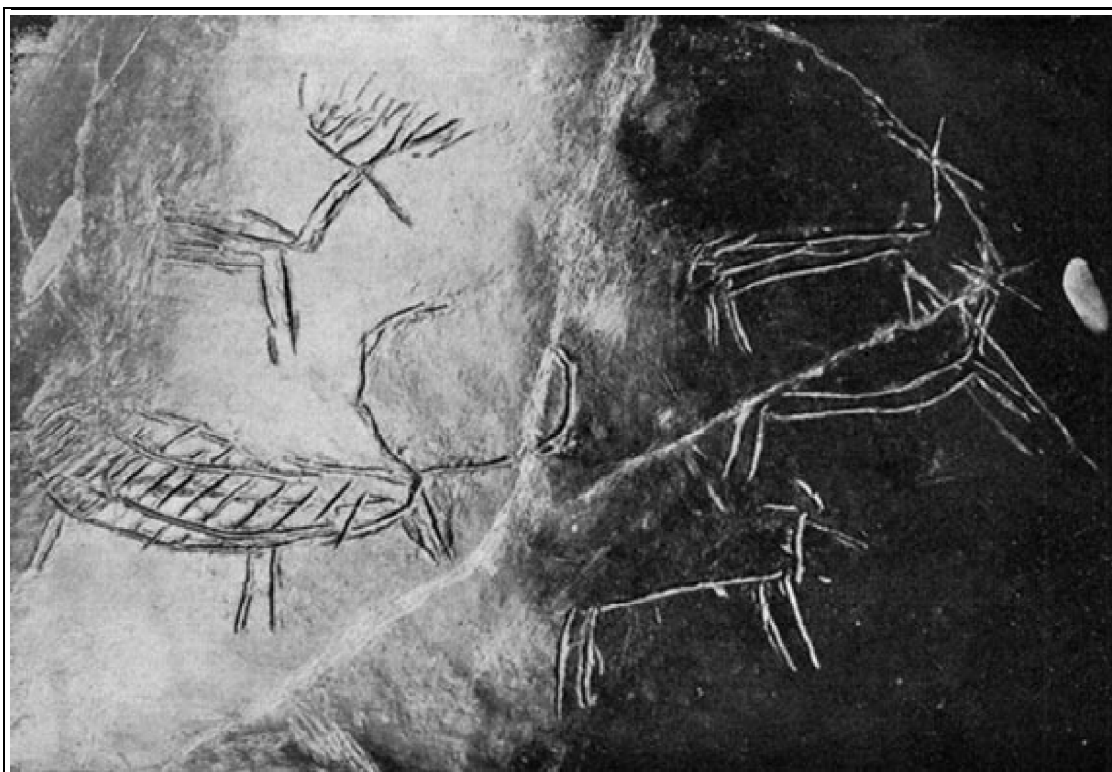
A kelták Nyugatmagyarországon törtek be először és innen hódították meg az egész Dunamedencét. Legrégibb sírmezőjük a Bécsi-dombon került elő. Telepüket már nem a környező dombokra építették, hanem a mai Sopron területére. A harcias kelták teljes fegyverzetben temették el magukat. Szent állatuk a vaddisznó volt és a bécsidombi kelta temető legérdekesebb 146 sírja egy, előkelő helyen, kikövezett kriptában, eltemetett vaddisznó.

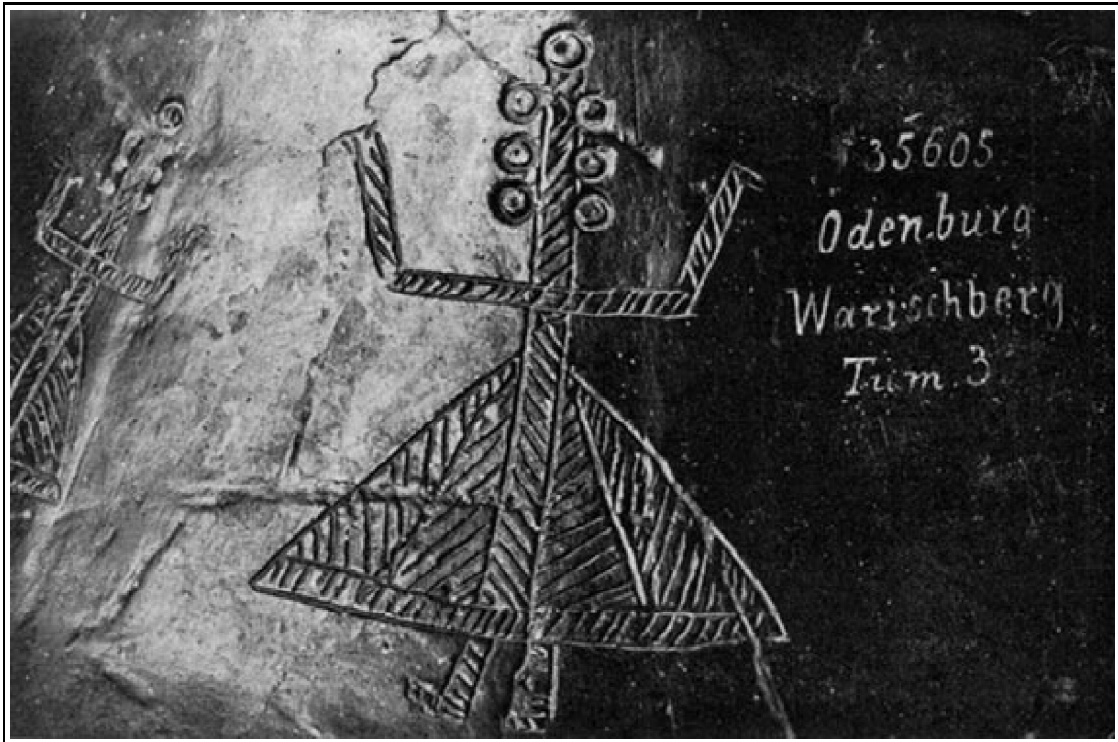
142A legérdekesebb urnarajzok egyike. Az urna a soproni múzeumban van. Az egyik férfi (az arcon látható „csőr” a szakáll jelzése) egy áldozati szarvast tart szarvánál, míg a másik férfi egyik kezével az állat lábalt tartva, a másikkal belédöfi az áldozatba a kést. Az állat alatt oltár vagy edény a vér felfogására.

143 A képen látható a vadász, amint vállmagasságban tartott lándzsával követi a vadat. Előtte a három kisebb állat, esetleg kutya. A „kutyák” előtt egy szarvasünő (?) látható.

144 Ez a kép az első vadászjelenet folytatása. Egy szarvast látunk, három szarvasünőt vagy őzt és egy nagyszarvú állatot, amely esetleg őstulok (bos).

145 | Mátkozó női alak, a nyaka mellett látható karikák a haját akarják jelképezni.

Sopron tehát idestova 2300 éves multra tekinthet vissza.

A történelmi események csodálatos szívóssággal maradnak meg a népek emlékezetében: a város kelta eredetét nemcsak a tárgyi emlékek, hanem maga a név is őrzi, amely a kelta eredetű Scarabancia elnevezésből kopott Sopronná.

Dr. Alexander Gallus jun.: Spuren der geschlossenen Siedlung in der Umgebung von Sopron (Oedenburg).

Die Spuren der geschlossenen Siedlung um Sopron stammten aus dem 7. Jahrhundert v. Christi. Die Siedler, die aus dem Gebiet des heutigen Österreich um die Mitte der Eisenzeit sich auf den Anhöhen der umliegenden Hügel (Karlshöhe, Burgstall usw.) niederließen, wohnten in Erdhöhlen (Erdburgen). Die Erdhügel vorgeschichtlicher Gräber (Tumulus) sind Spuren der geschlossenen Siedlung um Sopron. Aus diesen Erdhügeln grub man verschiedene Lehmgefäße. In Sopron fand man Urnen, die mit den schönsten Verzierungen versehen sind, und welche sich zumeist auf den Totenkult jener Völker beziehen. Ihr heiliges Tier war der Hirsch.

Im 4. Jahrhundert v. Christi eroberten die Kelten Westungarn und damit auch Sopron. Sie besiedelten das Soproner Tal. Ihre ältesten Grabstellen fand man am Wienerberg. Ihr heiliges Tier war das Wildschwein. Der Name Sopron stammt aus dem keltischen Scarabantia. Die Stadt Sopron kann also auf eine Vergangenheit von ungefähr 2300 Jahren zurückblicken.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kárpáti Sándor: Népdalgyűjtés Sopronvármegyében.

147 Kárpáti Sándor: Népdalgyűjtés Sopronvármegyében.

A nemzetközi forgalomnak egyik, újabban óriási lendületet vett ága az idegenjárás. Olcsó vonatok, autókárok s egyéb gyorsjárású közlekedési alkalmatosságok ezrivel röpitik a népeket szomszédos vagy távoli tájakra, ahol az így pár órára vagy napokra kicserélt utasoknak alkalmuk nyílik a másik országrész szépségeinek, értékeinek a megismerésére.

Ámde nemcsak a táji szépségek, a kultúrközpontok építkezési és művészeti nevezetességei vonzzák az idegeneket, hanem érdeklődésük újabban felfokozott mértékben a népi eredetiségek felé irányul. S örvendetes tény, hogy e révén most már a falu, tehát a tőzsgyökeres nép is bekapcsolódik az idegenjárás érdekörébe. A népi viseletek, eredeti népszokások, játékok, táncok, dalosbokréták szemlélése ma már beletartozik a hozzánk vetődött bel- és külszági látogatónak a programrajába. A pompás magyar himzések és eredeti faragások mint becses népművészeti alkotások ma már külszágokban is rendkívül kedveltek és keresettek.

És ez egészen rendjén van, mert nemzeti sajátos mivoltunkat éppen ezek az ősi eredetű néprajzi elemek mutatják igazában.

Egyik újabban örvendetes módon föllendült kultúrmozgalomnak: a *falukutatásnak* e téren már is nagy érdemei vannak; de még számos néprajzi ág van, amelynek mélyreható felkutatása igen kívánatos volna.

Ilyen például a nép zenei kincseinek, eredeti, sőt a régmúltba visszanyúló ősi népdalainak a felkutatása és összegyűjtése. Olyan kincsek feltárásáról és megmentéséről van szó, amelyeknek elhanyagolása vagy veszendőbemenése a hazai népi kultúrának örök kára volna.

148 Igaz, hogy a népdalgyűjtés hazánkban is mar régebben megindult. Nekünk itt Sopron városában is vannak lelkes nótagyűjtőink, akik ezrivel másolták az innen-onnan kapott dallamokat. Ám e gyűjtemények tartalmának túlnyomó része csak *nóta*, újabb és régibb keletű művészies népdal, miket a cigányzenekarok és nótásújságok terjesztenek országszerte, amelyeknek azonban alapjában véve semmi közük sincs az eredeti ősi népdalhoz.

Lajtha László dr., majd *Kodály* Zoltán és különösen *Bartók* Béla mar tudatos megkülönböztetéssel kutatott ilyen ősi magyar népdalok után. Olyan nóták ezek, amelyeknek dallamlejtése határozottan a keleti eredetű ötfokú hangsor (pentatonika) jellegét viseli magán. Érdekes, hogy ennek a sajátos dallamlejtésnek nyomait (hiányos hangsor, negyedlépéses befejezés) felismerhetjük egyik-másik mai katonanótában is: a *nóta* régieskedő, de a szövege mai, ennél fogva az egész nem ősi termény, hanem archaizáló csinálmány.

De *Bartók* és *Kodály* gyűjtése nagyrészt a nemzetiségi hazai tájak közé ékelt, vagy az ú. n. csángó magyarok szájról szájra hagyott dallamaira szorítkozott. Ezeknek a megmentésével elévülhetetlen érdemeket szereztek. Az újabb muzsikusok közül *Veress* Sándor is leginkább Moldvában kutatott ősi magyar dallamok után. Dunántúl is jártak nótagyűjtők (Somogyban, Zalában), *Veress* Sándor a györmegyei Rábavidéken is járt, de sopronmegyei kutatásról nem tudok. ^{*(32)} *Kapi-Králik* Jenő (városunk szülötte) a múlt nyáron Nagygeresden jegyzett fel néhány eredeti dallamot (kettőt közülök fel is dolgozott egy hangulatos zenekari szvitben), de a tiszta dallamot még sehol sem közölte s így annak ősi eredetiségéről nem mondhatunk ítéletet. *Michay* Ödön (szintén Sopron város fia) Ebergóc vidékéről származó nótákat jegyzett föl egy idősebb cseléd előéneklése után, amely dallamok menete, szerkezete, záradéka szintén

erősen emlékeztet a Bartók-gyűjtemény hanglegjtéseire. Hitelességük azonban kérdéses.

A megyében több helyütt magam is jegyeztem föl néhány 149nótát, ezeknek azonban csak a szövegben van lokális ízük, a dallamok többé-kevésbé szokványosak s mentesek minden ősi magyar elemtől.

Mindez élénken bizonyítja, hogy az őseredetű dallamgyűjtésnek Sopron megyében is van talaja. Bár kevert nemzetiségek lakják a megye nagyrészét, beljebb a Rábaközben, a Hanságban bizonyára érdemes volna kutatni. A falukutatás kiterjeszkedhetnék az őskultúramentés emez ágára is.

Természetesen sok nehézsége van ennek a dallamgyűjtésnek, bár még mindig akadnak öregemberek, pásztorok, nótás asszonyok, akiknek ajkáról le lehetne lesni s följegyezni az ősinek vélt dallamot, aminek valódiságát azután tudományos összehasonlítással lehet megállapítani. (Közismert dolog ugyanis, hogy az ilyen nótáknak, de még az újsütetű „népdalok“-nak is vannak vidékenként, sőt falunként eltérő variánsai, amelyekben akárhányszor a nép maga korrigálja ki népiesre a szerző csinálmányát.)

Ha szakképzett és abszolút zenei hallású a gyűjtő, akkor följegyzését, tehát a nóta valódiságát hitelesnek fogadhatjuk el. Legbiztosabb természetesen a gramofonnal való gyűjtés, mert e tökéletes műszernek a túje nemcsak belerózza a lemezbe a hangot, hanem annak bármikor s akárhányszor való visszaidézését teszi lehetővé. Ám az ilyen fölvétel és megrögzítés nagyon költséges és csak akkor válik közkinccsé, ha nyomdafestéket is lát. (A magyar nemzeti múzeum egyik tárában százával hevernek ilyen gramofonfölvételek, amiknek nótái mai napig is kiadatlanok!)

De költséges a hallás utáni följegyzés is, mert a gyűjtőnek az utiköltségen felül mégis hosszabb időn át kell kutatnia és ott tartózkodnia azon a vidéken, ahol ilyen dallamgyűjtés lehetősége adódik. Ez pedig lényeges költségtöbbletet jelent, amit a maga zsebéből csak az fedezhet, akinek módja van hozzá. (A muzsikuskok nagyrésze azonban, sajnos, szegény ördög, akinek a zenélés inkább lelki szükséglete, mint – kenyere.)

Azért az ilyen, nemzeti értékmentést jelentő népdalgyűjtést a hivatalos hatalom érdekkörébe utalandónak vélem. Meg lehetne 150oldani a kérdést a falukutatás keretén belül, anyagi segélynyújtással. Annyi most a fiatal és keresetnélküli magyar muzsikusk, hogy kapva kapva e hálás munkakör s érdemes feladat után és bizonyára teljes odaadással szorgalmazná az ügyet, amelynek sikere érdemet és értéket jelent egyaránt.

Bartók és Kodály mesterek céltudatos művészete révén a magyar muzsikának emez ősi elemei helyet kaptak a nagyvonalú zeneművekben is, és lám a külföld felfigyelt ezekre a meglepő nemzeti sajátosságokra és ma már új magyar zenéről beszél. Új irányról, új és hódító stílusról, amelynek színei, motívumai keletre mutatna, az őshaza felé, ahonnan a szájhagyomány még egyet-mást átmentett a kárpátalji újhazába.

Folytassuk tehát ezt az értékmentést, mert az őseredeti nóták gyűjtése kultúrmissziót jelent ennek az elárvult nemzetnek.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Dr. Gombocz Endre: Sopron környékének néhány újabb érdekes növénye.

Dr. Gombocz Endre: Sopron környékének néhány újabb érdekes növénye.

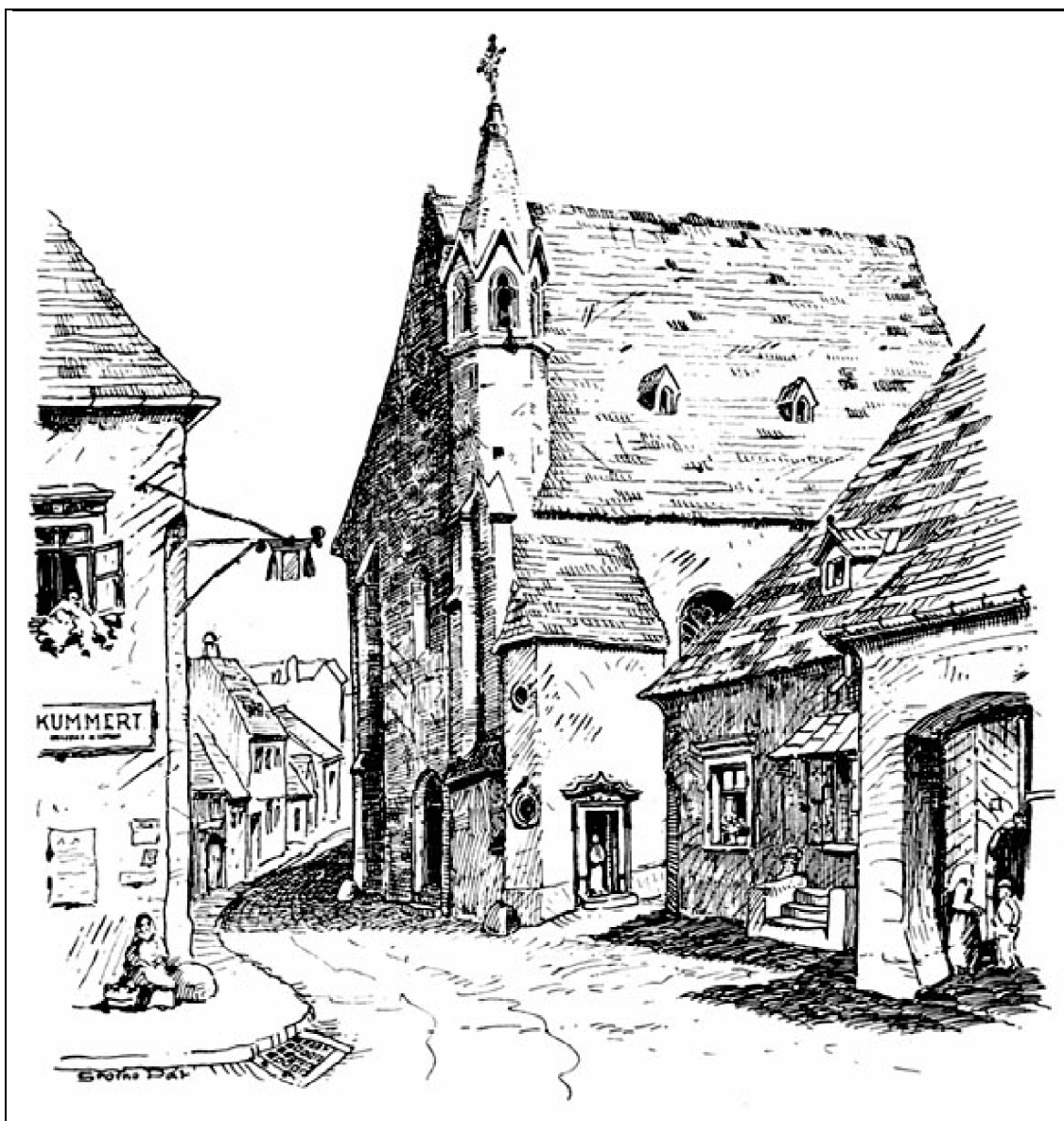
Az ausztriai Alpok közelségével magyarázhatjuk nyugati hegyvidékünknek sok tekintetben már az alhavasira emlékeztető flóráját. A már régebben ismert adatokhoz újabban több olyan járult, amelyek a

magas hegyvidéki jelleget még kifejezettebbé teszik. Néhány évvel ezelőtt találta meg *Dr. Kárpáti Zoltán* a Rák-patak forrásvidéke körüli nedves, hűvös réteken a *Pleurospermum austriacum (L.) Hoffm.*-t és a *Cirsium erisithales (Jacq.) Scop.*-t. Az utóbbinak a *Cirsium oleraceum (L.) Scop.*-val alkotott keverékfaját a *Cirsium Candolleianum Näg.*-t 1904-ben a Dachsriegel nedves rétjein már megtaláltam, anélkül, hogy magára a *C. erisithales*-re ráakadtam volna. A múlt évben ugyanazon a vidéken a Dachsgraben rétjeiről, trianoni határon túl, nagy örömmre szintén előkerült. Erről a vidékről huzódhatott le a Rák-patak völgyébe is. Érdekes új adat a Csonka Hazára a *Goodyera repens (L.) R. Br.* orchidea, melyet néhány példányban a Nagy-Füzesről a Vadász-forráshoz vezető út menti tisztásokon az ültetett fenyvesek szélén, kissé nyirkos, mohos helyeken *Pirola rotundifolia L.* és más növények társaságában a múlt évben találtam meg. A Kárpátokban, Horvátországban előforduló csinos kis növényke a Csonka Hazában csak Kőszeg környékén található még.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Képek Sopron multjából.

A Ferenciek kertjének kapuja.
(A mai Vitztnyédy-utcában; lebontották és a Storno-ház (Bécsi-ut) falába építették 1935.)

152A Szentlélek-templom környéke a 19. század végén.
(id. Storno Ferenc vázlatkönyvéből.)

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni irodalom.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni irodalom. / Payr Sándor: Zrínyi prókátora. Történeti színmű négy felvonásban egykorú dalokkal. Győr, 1937. – 95 l.

Payr Sándor: Zrínyi prókátora. Történeti színmű négy felvonásban egykorú dalokkal. Győr, 1937. – 95 l.

A jeles történetíró ebben a művében a drámaíró tollával cseréli fel a hisztórikusét, úgy azonban, hogy nem tesz engedményt a költészetnek a történetírás rovására. Ezt természetesnek is tarthatjuk attól; aki történeti hűséggel írta meg még e század elején Zrínyi prókátorának, Wittnyédy Istvánnak életrajzát és aki egész hosszú s gazdag tudományos munkában töltött élte folyamán mindig Klió szolgája volt, a költészet műzsájának pedig csak lelki üdülésképpen, kevés üres órájában áldozott. Horatius tanácsát: „nonum prematur in annum“ követve az író, nem kilenc, hanem huszonnégy évig hevertette kéziratát íróasztala fiókjában s az egész művet csak akkor bocsátotta a nyilvánosság elé, mikor annak több részlete nyilvános felolvasásból vagy színpadi előadásból már ismert lett.

A *Zrínyi prókátora* történeti színmű, s legfőbb értéke éppen abban van, hogy valóban történeti, hogy a rajz, amit arról a küzdelmes és szomorú korról nyújt, hű és igaz. De korszerűek a szereplő személyek is; a németlelkű, császárbárát soproni városbíró és a ravasz és óvatos szenátorok, akiknek a magyar Sopronban fontosabb a bor ára, mint a magyar haza sorsa, a velük szembenálló nemcsak magyar, hanem német származású városi tanácsosok, a Reichenhallerek. Gradtok hűsége és hazaszeretete, a bécsi udvarnak kémszolgálatot teljesítő, ravasz és hízelgő cseh toronyőr alakja, de elsősorban is hű és korszerű a színmű főhősének, a nagy Zrínyi Miklós legnagyobb csodálójának s legigazibb hívének, a nagyeszű jogtudósnak s kristálytisztá jellemű hazafinak, Wittnyédy Istvánnak jelleme. A dráma szempontjából túlságosan sok is egyéniségének nemes jellemvonása, hiányzik nála a tragikai vétségnek amaz Achilles-sarka, ahol sebezhető volna, így csak áldozata lesz nemeslelkűségének s főképp messzetekintő, megnemalkuvó hazafiságának, a nélkül, hogy valami botlásával maga idézné elő végzete beteljesedését. A drámaíró alakító tollát azonban itt visszatartotta a történetíró lelkiismeretessége.

A színmű határozottan azt a benyomást kelti, hogy megírásával a szerző inkább történeti, mint drámai célt igyekszik szolgálni. A korrajz hűsége mögött így háttérbe szorult a cselekvény drámai lüktetése, a szenvedélyek harca s a dialógusok drámaisága. Hatása azonban így is van az olvasóra: 154híven állítja elénk Sopron életét s vele kapcsolatban egész Magyarország sorsát 1664-ben, abban a szomorú korban, mikor annyi sok jó magyarnak, s köztük Zrínyi prókátorának is „két pogány közt egy hazáért omlik ki vére“. Végigolvasván a drámát, azzal az érzéssel tesszük le kezünkől, hogy a neves történetíró ezzel a művével is újabb levelet fűzött írói babékoszorújához.

rj.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni irodalom. / Sopron a régi magyar irodalomban. Kiadta és

sajtó alá rendezte dr. vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros dr. Augusztinovicz Elemér tanár és a soproni áll. Széchenyi István gimn. VI. o. tanulóinak közreműködésével. Budapest, Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. – 120 l.

Sopron a régi magyar irodalomban. Kiadta és sajtó alá rendezte dr. vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros dr. Augusztinovicz Elemér tanár és a soproni áll. Széchenyi István gimn. VI. o. tanulóinak közreműködésével. Budapest, Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. – 120 l.

Ez a kis könyv, mely mint a Vajthó László szerkesztésében megjelenő *Magyar Irodalmi Ritkaságok* 36. kötete jelent meg, beszédes bizonyítéka annak, hogy a németnek tartott Sopron már századokkal ezelőtt is nem egy magyar íróval és költővel ajándékozta meg irodalmunkat, hogy ebben az ősi városban mindig élt és alkotott a magyar szellem s hogy írói és költői irodalomtörténetünk lapjain is megörökítést érdemelnek. Természetesen Sopronnak már lakossága összetételénél fogva sem lehetett olyan szerepe a magyar irodalmi és szellemi élet fejlődésében, mint pl. a magyar lakosságú Debrecennek vagy Kolozsvárnak, de hogy a magyar szellem itt is termékenyítőleg hatott irodalmi életünkre, annak éppen az előttünk levő kis könyv a bizonyítéka. Hányan tudják pl., hogy az eddig ismert legrégebb magyar virágének, szerelmi költészetünknek első, írásban fennmaradt emléke soproni eredetű s 1490 táján írta Gugelweít János városi jegyző egy városi könyv fedőlapjára? Vagy hogy a magyar szótárirodalom egyik első terméke, a tudományos irodalomban Soproni Szójegyzéknek nevezett, töredékes kis jegyzék szintén Sopronban keletkezett? (Régi irodalmunknak e két becses emléket a kötet tudós és szerencséskezű szerkesztője fedezte fel a városi levéltárban s ismertette meg a tudományos világgal.) A közölt szemelvények bizonyítják, hogy Sopronban a német földről elterjedt reformáció magyar követőkre is talált, s két híres prédikátor, az énekszerző Szeremlyéni Mihály s a híres szónok és író Beythe István volt a soproni evangélikus magyar gyülekezetnek lelki gondozója. Mindkettő műveiből találunk szemelvényeket a műben.

Ugyancsak a reformáció korából való a Szigeti Frankovith Gergely doktor műveiből vett részletek, valamint Artner Sebald magyarnyelvű kérvénye a soproni tanácshoz. A XVII. századból Nyéki Vörös Mátyás kanonok gazdag vallásos költészetéből mutat be néhány szemelvényt a gyűjtemény.

Kétségtelen, hogy Sopron Kis János életében emelkedett irodalmunk szempontjából a legnagyobb jelentőségre. Kazinczynak ez a leghívebb barátja hosszú és munkában gazdag életének irodalmi tevékenységét ez ősi 155 város falai közt fejtette ki. Itt alapította már diákkorában a líceumi Magyar Társaságot, itt szerkesztette a Soproni Estvéket, itt írta a korában nagyra értékelt költeményeit, tudományos és vallásos tárgyú műveit, innen írt leveleivel kapcsolódott be irodalmunk irányításába s itt látogatták meg az országszerte ismert költőt irodalmi életünk akkori vezérei. Kortársai közül Dukai Takách Juditnak, aki élete egy részét Sopronban töltötte s itt is halt meg és a bencés Kovács Márk Jánosnak költészetéből mutat még be a gyűjtemény néhány szemelvényt, végül Frankenburg Adolf emlékirataiból a Liszt Ferenc gyermekkorára vonatkozó érdekes részletet. Az írókra és műveikre vonatkozó jegyzetek és adattár egészíti ki a művet és emeli értékét.

Elismerés illeti a kiadásért vitéz Házi Jenő főlevéltárost, valamint Augusztinovicz Elemér tanárt és lelkes diákjait, hogy gondos és nagy utánjárást kívánó munkájukkal megvilágították Sopron jelentőségét régi irodalmunk szempontjából.

rj.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni irodalom. / Élő Dezső dr.: Sarród monográfiája. Budapest, 1937. Az Országos Széchenyi Szövetség Könyvtára. 2. A Magyar Társaság Falukutató Intézetének támogatásával, (8-r., 167 l., 6 kép, 1 grafikon, 1 dűlőtérkép.)

Élő Dezső dr.: Sarród monográfiája. Budapest, 1937. Az Országos Széchenyi Szövetség Könyvtára. 2. A Magyar Társaság Falukutató Intézetének támogatásával, (8-r., 167 l., 6 kép, 1 grafikon, 1 dűlőtérkép.)

A Sopron és vidékének sorsát vezetni hívatott tényezők és a szülőföld helyzetének alakulása iránt érdeklődni tudók tábora örömmel fogadta a Magyar Társaság Falukutató Intézete által 1936-ban kiírt községmonográfia pályázat eredményét; a három első díj közül kettő jutott soproniaknak: Sarród és Sopronbánfalva monográfiájáért. Ezt az eredményt megyénk kulturális és közigazgatási viszonyai is igazolják. Kéziratok alapján ismertetésükkel részletesebben foglalkozott annakidején a helyi napisajtó; most néhány hónapja Sarród monográfiája nyomtatásban is megjelent.

A falvak helyzetének kutatása ma már országos érdeklődés tárgya. Egyes munkák, vagy csak riportok, nagy port vertek fel s bizonyítják, hogy a falukutató munkáját és a kutatók módszereit általános elvi szempontokból is szükséges tisztázni.

Élő Dezső könyvének igen nagy értékei vannak. Lelkes lendülettel, kitartó szorgalommal és őszinte szeretettel gyűjtötte össze és dolgozta fel szülőfalujának anyagát. Műve szakszerűségét és őszinteségét biztosítja az, hogy családjá évszázadok óta a sarródi rögön verítkezett, ahol a szerző ismer minden embert, minden házat, minden darab földet; másrészt fővárosi tartózkodása megadta a szükséges távlatot és hozzásegítette a tudományos falukutató munkához megkívánt adatforrásokhoz.

Élő ír a falu történetéről, melyet a Fertővidék multjába illeszt s ebben a részben a Hanság irodalmára támaszkodik. Különösen gyakran szerepel az Ostffyák neve. A falu építkezésének tárgyalása alkalmat ad arra, hogy rámutathasson a hibákra és bűnökre, melyek az egészséges terjeszkedést megakadályozták. 156A házakat kívülről-belülről alaposan ismeri. A népesedés családnév-történeti megalapozással érdekesítő része a könyvnek. Itt rámutat erkölcsi és gazdasági rúgókra. A lélek átalakulása, a család válsága és a megélhetés többszörösen összefüggnek. Színes vonásokban kapjuk a néplélek jellemzését. Ha képesek volnánk akár a közelmúlt történelméből is tanulni, akkor a vezető osztályok ennek a rajznak nagy hasznát vehetnék. A szerző okleveles gazda s ezért is veszi a mezőgazdálkodást szakszerű vizsgálat alá. Összefoglalja a szükségesnek vélt tennivalókat is; a jövő jobbítása érdekében azonban a népnek is tennie kell, nemcsak a felsőbb osztályoknak.

A könyv megírásában erős támasz volt Bodor Antal dr.-nak „A falukutató vezérfonala“ c. kérdésanyaga. Élő munkája nem elmélet, nem általánosítások gyűjteménye, hanem valóság, mely mindig sok adatra hivatkozik s ezért is tudja az olvasót mindvégig lekötöni,

Az Előszóban azt írja: „Nem akartam mindenki szájaíze szerint beszélni. Fajtam iránti őszinte szeretet is irányított abban, hogy ha már írok, igazat írjak.“ Méltó ebben annak a Széchenyinek a nevét viselő Szövetséghez, aki azt hirdette: Minden javítás és javíthatás legbiztosabb alapja az igazi önismeret.

R. K.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni irodalom. / Thirring Gusztávné, Waisbecker Irén: Újabb adatok a magyarországi Waisbecker-család történetéhez és egyéb családi emlékek. Sopron, Székely és Társa könyvnyomdája, 1937. 20. l.

Thirring Gusztávné, Waisbecker Irén: *Újabb adatok a magyarországi Waisbecker-család történetéhez és egyéb családi emlékek.* Sopron, Székely és Társa könyvnyomdája, 1937. 20. l.

A korábban megjelent Waisbecker-család történetéhez nyújt pótlásokat ez a kis füzet, melyben legfontosabbnak a Németországból bevándorolt család 1550-ig visszamenő családfáját tartjuk, amint ezt Orb város helytörténetének neves kutatója: Dr. Schäfer Károly Henrik levéltárnok összeállította. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a család nevének a Weistümer-ekkel való kapcsolatba hozását erőltetett magyarázatnak tartjuk. Waisbecker Ferenc-ágra vonatkozó kiegészítések, kisújfalusí Wildner, majd Szovják és Schöpf-családokat érintő adalékok teszik tanulságossá e nagy szeretettel megírt munkát. Kívánatos lenne, ha minél többen nemcsak olvasnák ezt a munkát, hanem követnék is a jó példát családjaik multjának tanulmányozásával.

Vitéz Házi.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni irodalom. / Felföldi János: Soproni Poncichter (Gazdapolgár). Néprajzi tanulmány, 8-r., 23 l., 15 kép. Rábaközi Nyomda, Sopron, 1937.

Felföldi János: *Soproni Poncichter (Gazdapolgár).* Néprajzi tanulmány, 8-r., 23 l., 15 kép. Rábaközi Nyomda, Sopron, 1937.

A szerző a régi sajtóságok nyomozására, a hagyományok megfigyelésére és megőrzésére alkalmas tárgynak találta a soproni „poncichter“ életének és jellemének tanulmányozását. A szerző e munkában vázlatosan ismerteti a poncichter elnevezés eredetét, a faji jellegét, asszimiláló hajlamát, jellegét, szabadság-, szülőföldszeretetét, szellemi adottságát, népviseletét, vallásosságát, családi életét, megrajzolja háza és lakása képét, eleven színekkel festi meg a bormérésekben lüktető életet és a poncichter eredeti [157](#)humorát. Közmondásokat és népköltészeti töredékeket közöl és kiemeli e nép dal- és zeneszeretetét. Elismerés illeti a szerzőt e munkáért, mert első kísérlet, amellyel a soproni gazdák eredeti és különleges életmegnyilvánulását feltárja. A munka értékét emeli a gazdag képanyag, csak kár, hogy a népviseletet feltűntető rajzok helyébe nem tett fotókat, amelyek sokkal hívebben tükröznék vissza a hamisítatlan poncihtertípust. A füzet ára: 20 fillér.

ry.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni irodalom. / Sopron szabályrendeleteinek gyűjteménye. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Dr. Heimler Károly, Hivatalos kiadás. Sopron, 1937. Röttig-Romwalter-Nyomda Bérliői. (n 8 r. XI és 598 lap, 1 térképvázlattal.)

Sopron szabályrendeleteinek gyűjteménye. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Dr. Heimler Károly, Hivatalos kiadás. Sopron, 1937. Röttig-Romwalter-Nyomda Bérliői. (n 8 r.

XI és 598 lap, 1 térképvázlattal.)

Ez a hatalmas kötet egyaránt dicséri a város áldozatkészségét és szerkesztőjének fáradhatatlan buzgalmát. Nem olvasásra szánt könyv, de mint a városi tisztviselők nélkülözhetetlen segédkönyve s a városi ügyekben tájékozatlan közönség tanácsadója, olyan alkotás, amelyre feltétlenül szükség volt. Egy fél századnál hosszabb idő alatt megalkotott szabályrendeletek áttekinthetőségére való törekvés természetesen nehéz feladat elé állítja azoknak szerkesztőjét. *Dr. Heimler Károly*-nak sikerült a városi jogalkotás óriási anyagát oly alakba önteni, hogy azok is, akik nem járatosak a közigazgatás útvesztőjében, benne könnyen igazodhatnak el. A nagy anyag, természete szerint, nyolc csoportba foglaltatott össze s a gondos szerkesztés a szabályrendeleteken időközben eszközölt módosításokat és szövegbeli változásokat is tüzetesen feltünteti, úgyhogy a könyv forgatója mindenütt a mai állapotnak megfelelő anyagot találja meg. A könyv használhatóságát gondos számsoros mutató és betűrendes index emeli.

Sopron e könyvvel is megelőzte testvérvárosait, *Dr. Heimler Károly* pedig hosszú városi szolgálatának méltó emléket állította e művel.

Th.

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron bibliográfiája.

158 Sopron bibliográfiája.

Bajzáth J.: Sopron. (Zalai Közlöny, 1937. április)

Bedy Antal: Sopron újjáéledése. (Soproni Hírlap, 24. évf., 109. sz. 1937. május 16.)

Berecz Dezső dr.: Sopron mai szellemi élete. (Soproni Hírlap, 24. évf., 1937, 98–100. sz.)

Csatkai E. dr.: Alte Ladenschilder. (Oedenburger Zeitung, 1937. július 6. 70. évf., 149. sz.)

Csatkai E. dr.: A modern Verdi és Wagner soproni ellenségei. (Soproni Hírlap, 24. évf., 133. sz. 1937. június 16.)

Diószeghy Miklós: A vidéki városok között Sopronban van a legnagyobb idegenforgalom. (Új Magyarország, IV. évf., 42. sz. 1937. február 21.)

Élő Dezső dr.: Sarród monográfiája, (Orsz. Széchenyi Szövetség könyvtára 2. (8-r., 167 l., 6 kép, 1 grafikon, 1 dülőtérkép. Bp., 1937. Szalay S. ny.)

Felföldi János: Soproni Poncichter (Gazdapolgár). (Néprajzi tanulmány, 15 kép, 8-r., 23 l. Sopron, 1937. Rábaközi Ny. és Lapkiadó Vállalat. Ára: 20 fillér.)

Harmuth Adolf: Orts- und Flurnamen im Bezirk Eisenstadt. Eisenstadt, 1937, im Selbstverlag. (k. 8-r., 89 l.)

Házi Jenő dr., vitéz: Sopron a régi magyar irodalomban. (Kiadta és sajtó alá rendezte Dr. Augusztinovicz

Elemér tanár és a soproni áll. Széchennyi István gimn. VI. o. tanulóinak közreműködésével.) Magyar Irodalmi Ritkaságok, 36. sz. 16-r., 120 l. Budapest, 1937. Magy. Egyet Ny.

Házi Jenő dr., vitéz: Sopron a régi irodalomban. (Soproni Hírlap, 24. évf., 109. sz. 1937. május 16.)

Heimler Károly dr.: Sopron szabályrendeleteinek gyűjteménye, (N. 8-r., I–XI + 598 l., 1 térkép. Hivatalos kiadás. Sopron, 1937. Röttig-Romwalter-Ny. Bérlői.)

Martonos Lajos dr. és Udvardi Lakos János: A Soproni Gyorsíró Egyesület Dr. Traeger Ernő ünnepélye 1936. június 14-én. (8-r., 27 l. Sopron, 1937. Az egységes magyar gyorsírás könyvtára, 131. sz.)

Mihalovits János: Soprontól Sopronig az Istenszéken és Muckon át. (Soproni Hírlap, 24. évf., 166. sz. 1937. július 25.)

159 *Németh, Samuel:* Neuere Melanchthon-Handschrift in der Bibliothek des ev. Lyzeums zu Sopron-Oedenburg, «In „Gotthold“, 16. Jahrg., Folge 20. 31. Okt. 1936. Sopron. 4° 138–140 = 3 S.)

Payr Sándor dr.: Zrinyi prókátora, történeti színmű négy felvonásban egykorú dalokkal. (Zenei részét zongorára és énekhangra alkalmazta és saját szerzeményeivel is bővítette: Kapi Gyula.) 16-r., 96 l. Harangszókönyvtár, Győr, 1937. Baross-ny.

Payr Sándor dr.: Liselotte hercegnő, Rákóczi rokona, XIV. Lajos udvarában. (Evangélikus Élet, 1936. 25–30. sz.)

Payr Sándor dr.: Gárdonyi mint kérő a dabronyi papék házában. (Luther-Naptár, 1936.)

Payr Sándor dr.: Testvéri közösség magyar protestáns énekeskönyveinkben. Kálvin és kálvinizmus. (Jubileumi Emlékkönyv, Debrecen, 1936. 403–440. lap.)

Payr Sándor dr.: Berzsényi Dániel búcsúztatója. (Néhány versszak a Farádon őrzött kéziratból. Soproni Hírlap, 1936. február 23.)

Payr Sándor dr.: Kis János levele Dukai Takách Judithoz, Milyen feltételek alatt lehetnek a szépnembeliek versírókká. (Soproni Hírlap, 1936. március 8.)

Payr Sándor dr.: Dukai Takách Judit arcképe. Amilyennek Döbrenteí és Berzsényi rajzolta. (Soproni Hírlap, 1936. május 17.)

Payr Sándor dr.: A három Matkovich-gyermek áttérítése. (Evang. Élet, 1936. 51. sz.)

Payr Sándor dr.: Dukai Takách Judit, a költő. Halálának századik évfordulójára. (Luther-Naptár, 1937.)

Payr Sándor dr.: Az elveszett Csepregi Graduál. (Protestáns Szemle, 1937. 3. sz.)

Payr Sándor dr.: Hogyan lett Torkos András győri lelkész, a magyar pietisták atyja? (Evangélikus Élet, 1937. 18. sz.)

Payr Sándor dr.: M. Hegyfalusi György, a hitvitázó és imakönyvíró. (Evangélikus Élet, 1937. 27–32. sz.)

Payr Sándor dr.: Vérteskethely, mint anyagülekezet és a Leposa-lelkészek és tanítók. (Harangszó, 1937.)

31. sz.)

Proszvimmer Margit: Ahogy az idegen s ahogy a soproni látja Sopront. (Soproni Hírlap, 1937. 90. sz.)

Proszvimmer Margit: Soproni hangulat. (Magyarság, 1937. április 20.)

Szádeczky-Kardoss Elemér dr.: A Lajta-folyó kialakulásáról. (Földrajzi Közlemények, 65. kötet. 1937. évf., 1–3. sz. 27–31. l.)

Szathmáry István: A soproni fenyvesekben. (Vers, Soproni Hírlap, 24. évf., 139. sz. 1937. június 23.)

Téglás J. Béla dr.: Dunántúl népességének változása a török uralom megszűnése óta. (Történetírás, I. évf., 3. sz. 294–312. o. folytatás.)

Thier, Ladislaus: Ein Kardinal-Bischof, Gönner des ersten Soproner Buchdruckers. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 131. sz. 1937. június 13.)

Thier, Ladislaus: Kulturhistorisches aus einer Sammlermappe. IX. Keine unentgeltlichen 160Arzneien mehr. X. Ein seltener Kultschar-Druck. XI. Dr. Karl Toepler, ein hervorragender Arzt und Geschichtsforscher. XII. Eine elegante Einladungskarte. XIII. Ein rares Cholera-Büchlein. XIV. Tanzordnung aus dem vormärzlichen Sopron. XV. Aus einem alten Kalender. XVI. Die älteste Soproner Feuer-Ordnung. (Oedenburger Zeitung, 70. évf., 95–96., 98–100., 103., 106., 109., 112–117., 119–121., 123–126., 129–130., 166–167., 172., 175. sz., 1937. ápr. 29–30, május 2, 5–6, 9, 13, 16, 21–23, 25–27, 30, június 1–2, 4–6, 8, 11–13, július 25, 27, augusztus 1, 5.)

Thirring Gusztávné Waisbecker Irén: Újabb adatok a magyarországi Waisbecker-család történetéhez és egyéb családi emlékek. (8 képpel. Sopron, 1937. Székely és Társa ny.)

Varga Lajos dr.: A Frankenburg-úti nyárfáról. (Soproni Hírlap, 24. évf. 82. sz. 1937. április 14.)

Wallisch, Friedrich: Zwischen Alpen und Steppe. Rund um den Neusiedlersee. („Tagespost“, Graz, 9. Mai 1937. Nr. 127.)

Sopron. Vasárnapi Könyv, 27. évf., 3. sz. 1937. II. félév.

Amikor még vízbe mártották az árdragítókat. – A soproni tanács 350 év előtti rendelete. (Soproni Hírlap, 24. évf., 29. sz. 1937. május 16.)

Dunántúli Képes Újság, (Szerkeszti és kiadja; Gantner Antal. 26. évf., 27. sz.)

1937. I. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Szerkesztői üzenet!

Szerkesztői üzenet!

Többeknek. Anyagtorlódás miatt a beküldött cikkeket a legközelebbi számok egyikében közöljük.

**Kérjük Sopron barátait, gyarapítsák a városi múzeumot és a levéltárat
soproni és sopronmegyei vonatkozású okmányok, képek, tárgyak stb.
adományozásával vagy letétbehelyezésével, ez a legbiztosabb módja annak,
hogy ezek az értékek az utókornak megmaradjanak.**

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

* A herrnhuti címeres házhoz e sorok írója is jogot formál, hogy szólhasson róla. Ez volt ugyanis a régi Petrik-ház, a jeles soproni család otthona. Petrik József kalapos (P. János Jakab theol. tanár és magyar lelkész fivére) és neje Krueg Amália a házat, amint ezt Pétery Aladár dr. budapesti ügyvéd előttem az eredeti szerződéssel igazolta, 1839. július 31-én 4800 pengő forintért nagyszüleimtől, Payr Sámuel balfi lelkésztől és nejétől, Pahr Rozinától vásárolta. Akkor 73 volt a száma a Várkerületen. A szomszédok Kling Fülöp választott polgár és Tiefenbrunner Theodor dohánykereskedő voltak. Nagyanyám a házat 1814-ben nevelőatyjától, Grundtner Tamás vaskereskedőtől örökölte, aki 500 forintot hagyott a soproni árvák és 100 forintot a lic. alumneum javára is. Tessék tehát engem a „Hergelaufene” rovatából törölni, Vitéz Házi dr. könyvei szerint már a XV. században is voltak Sopronban, a mi nevünket viselő és a jegyző által megurazott polgárok.

2 (Megjegyzés - Popup)

J. Andreas Schmeller, Bayerisches Wörterbuch. II. bővített kiadás, Bearbeitet von G. Karl Fromman. I–II. kötet. München, 1872 és 1877.

3 (Megjegyzés - Popup)

L. erre nézve néhány példát: Heimler, Sopron topografiája 241–2. l.

4 (Megjegyzés - Popup)

Vitéz Házi, Sopron sz. kir. város története. II. 4. 78. l.

5 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 5. 54. l.

6 (Megjegyzés - Popup)

1683. évi tanácsjvk. 491. l.

7 (Megjegyzés - Popup)

Fejér, C. D. III. l. 240, Wenzel, Á U. O. I. 158. l. és Theiner, Manum. Hung. I. 16. l.

8 (Megjegyzés - Popup)

Veszélka, Sopron régi németsége stb, 29. l.

9 (Megjegyzés - Popup)

Theiner, i. m. I. 210. l.

10 (Megjegyzés - Popup)

Fejér, C. D. IV. 2. 62. l.

11 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmánytár I. 32, 36, 47, 85 és 11, 70. l.

12 (Megjegyzés - Popup)

Vitéz Házi i. m. II. 2. 249. l.

13 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Nyelv 1913. évf. 97–104, 145–152, 201–6 és 254–66. l.

14 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 101. l.

15 (Megjegyzés - Popup)

Szentpétery, Scriptores rerum Hungaricarum I. 176 és 331. l.

16 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 394. l.

17 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre, Sopronm. okltár I. 34–5. l.

18 (Megjegyzés - Popup)

Fejér, C. D. V. 2. 292. l.

19 (Megjegyzés - Popup)

Wenzel, A. U. O. X. 445. l.

20 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmtár V. 63–4. l.

21 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre, Sopronm. okltár I. 56. l.

22 (Megjegyzés - Popup)

Fejér, C. D. V. 1 24. l.

23 (Megjegyzés - Popup)

Hazai okmtár V. 165–71, 177–84. l.

24 (Megjegyzés - Popup)

Gábor Gyula, A megyei intézmény 18–20. l.

25 (Megjegyzés - Popup)

Degen Á.: Flora velebitica. Magy. Tud. Akadémia, 1937.

26 (Megjegyzés - Popup)

Kézirat a Nemzeti Múzeum Növénytárában. 102/Oct. Germ.

27 (Megjegyzés - Popup)

A kipontozott helyek olvashatatlanok.

28 (Megjegyzés - Popup)

Tévedés. Nem vörösfenyő, hanem erdei fenyő (*Pinus silvestris*) nő a Hanság egyes helyein.

29 (Megjegyzés - Popup)

Kitaibel pesti egyetemi tanár kollégája.

30 (Megjegyzés - Popup)

Gombocz E.: A magyar botanika története, M. Tud. Akad., 1937. 305. l.

31 (Megjegyzés - Popup)

A soproni (és kismartoni) óráscéh történetét Csatkai Endre dr. dolgozta fel *Két nyugatmagyarországi óráscéh* című tanulmányában. (Historia, IV. köt. 1/2. H. 41–46.)

32 (Megjegyzés - Popup)

* Újabbán Szany vidékén jegyzett föl néhány eredeti nótát Veress Sándor.